

Vergaderjaar 2025–2026

36 800 K

Vaststelling van de begrotingsstaat van het
Defensiematerieelbegrotingsfonds (K) voor het jaar 2026

Nr. 2

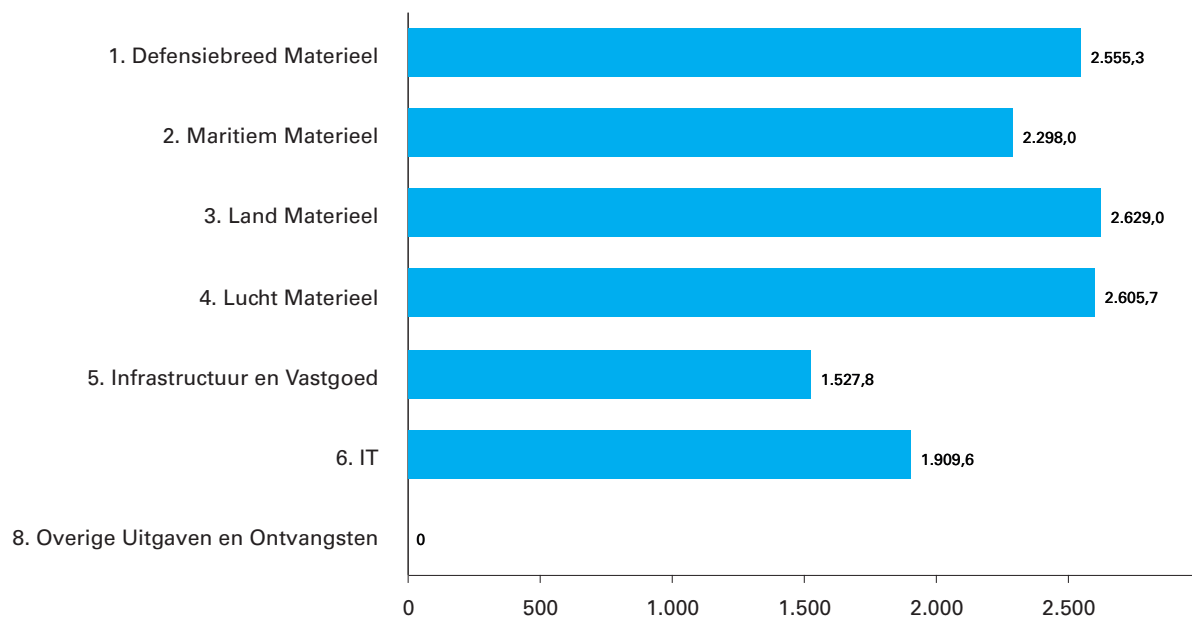
MEMORIE VAN TOELICHTING

INHOUDSOPGAVE

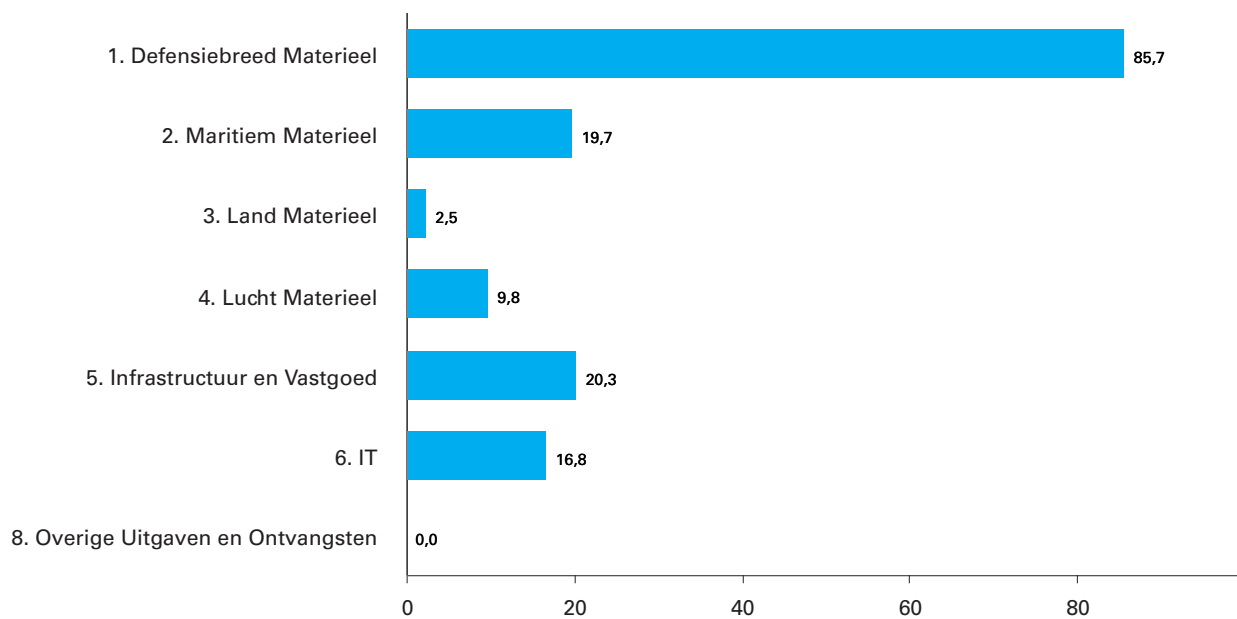
Geraamde uitgaven en ontvangsten	2
A. Artikelsgewijze toelichting bij het begrotingswetsvoorstel	3
B. Artikelsgewijze toelichting bij de begrotingsartikelen	4
1. LEESWIJZER	5
2. DEFENSIEMATERIEELAGENDA	7
2.1 Belangrijkste beleidsmatige mutaties	15
3. ARTIKELEN	17
3.1 Artikel 1: Defensiebreed materieel	17
3.2 Artikel 2: Maritiem materieel	25
3.3 Artikel 3: Land materieel	30
3.4 Artikel 4: Lucht materieel	35
3.5 Artikel 5: Infrastructuur en Vastgoed	40
3.6 Artikel 6: IT	45
3.8 Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten	48
4. BIJLAGEN	51
4.1 Bijlage instandhouding vastgoed	51
4.2 Bijlage afkortingen	54

GERAAMDE UITGAVEN EN ONTVANGSTEN

Geraamde uitgaven begrotingshoofdstuk K 2026 (bedragen x € 1 mln.). Totaal € 13.595.299.000

Geraamde ontvangsten begrotingshoofdstuk K 2026 (bedragen x € 1mln.). Totaal € 154.779.000

A. ARTIKELSGEWIJZE TOELICHTING BIJ HET BEGROTINGSWETSVOORSTEL

Wetsartikel 1

De begrotingsstaten die onderdeel zijn van de Rijksbegroting, worden op grond van artikel 2.3, eerste lid, van de Comptabiliteitswet 2016 elk afzonderlijk bij de wet vastgesteld.

Het wetsvoorstel strekt ertoe om de onderhavige begrotingsstaat voor het aangegeven jaar vast te stellen.

Alle voor dit jaar vastgestelde begrotingswetten tezamen vormen de Rijksbegroting voor dat jaar. Een toelichting bij de Rijksbegroting als geheel is opgenomen in de Miljoenennota.

Met de vaststelling van dit wetsartikel worden de uitgaven, verplichtingen en de ontvangsten vastgesteld. De in de begrotingsstaat opgenomen begrotingsartikelen worden in onderdeel B van deze memorie van toelichting toegelicht (de zogenoemde begrotingstoelichting).

De Minister van Defensie,

R.P. Brekelmans

B. ARTIKELSGEWIJZE TOELICHTING BIJ DE BEGROTINGSARTIKELLEN

Het Ministerie van Defensie heeft twee begrotingen:

1. De reguliere defensiebegroting (Hoofdstuk X van de Rijksbegroting);
2. De fondsbegroting van het Defensiematerieelbegrotingsfonds (DMF; Hoofdstuk K van de Rijksbegroting).

Het DMF zorgt voor de financiering en de bekostiging van de investeringen en de instandhouding van het materieel, de infrastructuur en het vastgoed en de IT-middelen van Defensie. Door een apart fonds voor het defensiematerieel wordt voorzien in een meerjarig integraal beheer van de financiering en de bekostiging van de ontwikkeling, de verwerving, de instandhouding en de afstoting van het materieel, de infrastructuur en het vastgoed en de IT-middelen van het ministerie van Defensie teneinde te komen tot een meer schokbestendige begroting.

1. LEESWIJZER

Structuur

De begroting van het Defensiematerieelbegrotingsfonds (DMF) is gebaseerd op de rijksbegrotingsvoorschriften van het ministerie van Financiën; dit geldt ook voor de memorie van toelichting. De leeswijzer volgt vervolgens de opbouw van de memorie van toelichting. De memorie van toelichting is de uitleg bij het hierboven beschreven wetsvoorstel.

De memorie van toelichting van het DMF begint met de Defensiematerieelagenda. De Defensiematerieelagenda behandelt de prioritaire projecten waarbij zoveel mogelijk de samenhang met de beleidsdoelstellingen uit de Defensiebegroting wordt aangegeven. Ook wordt inzicht gegeven in de overprogrammering, het realisatievermogen en de instandhouding. Waar mogelijk zal verwezen worden naar integrale documenten die eerder aan uw Kamer zijn gestuurd.

Na de Defensiematerieelagenda komen de begrotingsartikelen aan bod. De begroting van het DMF kent acht artikelen. De eerste vier artikelen geven inzicht in de projecten en instandhouding van het Defensiematerieel. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen materieel dat Defensiebreed ingezet wordt (artikel 1), maritiem materieel (artikel 2), land materieel (artikel 3) en lucht materieel (artikel 4). De artikelen 5 en 6 behandelen respectievelijk het vastgoed en de IT van Defensie. Het DMF werd tot dusverre gevoed via de Defensiebegroting; de voeding verliep via artikel 7. Vanaf Prinsjesdag 2024 wordt budget direct overgeheveld van de Defensiebegroting en de begrotingen van andere departementen naar de betreffende artikelen op het DMF. De overige uitgaven en ontvangsten zijn terug te vinden op artikel 8.

Het DMF bevat twee bijlagen. Dit zijn de instandhoudingsbijlage voor het vastgoed en de lijst met gehanteerde afkortingen.

Opzet DMF

De Defensiebegroting (hoofdstuk X) bevat het voorgenomen Defensiebeleid. De begroting van het DMF bevat de uitwerking van dat beleid in concrete projecten, inclusief de instandhouding. Om het inzicht in de investeringen te vergroten, worden per artikel in de tabel "*budgettaire gevolgen van beleid*" de verplichtingen, uitgaven en eventuele ontvangsten met betrekking tot investeringen en instandhouding voor een periode van vijftien jaar gepresenteerd.

Investeringen

Alle nieuwe investeringsprojecten waarvoor een A-brief is verzonden met een projectbudget van meer dan € 250,0 miljoen worden apart benoemd. Daarnaast worden alle projecten in realisatiefase met een projectbudget van meer dan € 50,0 miljoen per artikel in een tabel opgenomen die inzicht geeft in de budgetreeksen op projectniveau. In de (reguliere) budgettaire tabel wordt een onderscheid gemaakt naar drie fasen: de voorbereidingsfase, de onderzoeksfase en de realisatiefase. Het projectbudget bestaat uit de onderzoekskosten, de basisraming en de risicoreservering. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt. Er is in de voorbereidingsfase nog sprake van flexibiliteit in de programmering van de projecten; voor de besteding van deze budgetten zijn nog geen juridisch of bestuurlijk bindende afspraken gemaakt. Voor de

Defensie Materieelproces (DMP) plichtige projecten worden de A-brieven naar de Kamer verzonden. De kern van de A-brief is een functionele beschrijving van de capaciteit die Defensie wil verwerven.

Voor projecten in de onderzoeksfase geldt dat de behoeftestelling is onderkend, maar nog wordt onderzocht hoe invulling gegeven wordt aan de behoefte. Voor DMP-plichtige projecten geldt dat de A-brieven zijn aangeboden aan de Kamer. In de onderzoeksfase (B-fase) wordt de verwervingsstrategie vastgesteld, dat wil zeggen de manier waarop Defensie het materieel wil verwerven. Daarnaast worden eventuele alternatieven onderzocht, een planning en een financiële onderbouwing verder gespecificeerd. Defensie informeert de Tweede Kamer aan het einde van de B-fase middels de B-brief. De C-fase (vervolgonderzoek) is uitsluitend aan de orde als Defensie tijdens de B-fase concludeert dat een (verder) ontwikkelings-traject nodig is om in de behoefte te voorzien. In de Verwervingsvoorbereidingsfase (D-fase) kiest Defensie een product (of dienst) en een leverancier. Defensie informeert de Kamer hierover in de D-brief.

Voor projecten in de realisatiefase betekent dat de opdracht voor verwerving is gegeven aan de uitvoeringsorganisatie. Zij starten de verwervingsvoorbereidingsfase (D-fase). Voor grote materieel en IT-projecten is dat het Commando Materieel en IT (COMMIT) en voor grote Vastgoed en Infra projecten gaat dit om het Defensie Ondersteuningscommando (DOSCO).

Deze werkwijze komt overeen met het Defensie Projectenoverzicht (DPO). Informatie over investeringsprojecten die jaarlijks in het DPO wordt gepubliceerd, is op hoofdlijnen geïntegreerd in het DMF. De Kamer ontvangt het DPO op Verantwoordingsdag in mei. Het DPO omvat meer gedetailleerde informatie over alle projecten gelijk aan of boven de € 50,0 miljoen die in onderzoek of realisatie zijn.

Instandhouding

Instandhoudingsuitgaven zijn de uitgaven die nodig zijn om het materieel operationeel te houden. De instandhoudingsuitgaven in de begrotingsartikelen zijn bij verschillende Defensieonderdelen belegd. Deze uitgaven kunnen ook uitgaven ten behoeve van andere Defensieonderdelen bevatten als gevolg van het assortimentsgewijs werken (AGW). Het AGW beoogt de logistieke keten van een aantal artikelen centraal te beleggen, dus bij één Defensieonderdeel. Dat Defensieonderdeel wordt dan ook budgettair belast met de uitgaven van voor andere Defensieonderdelen verworven artikelen.

Groeiparagraaf

In de begroting 2026 zijn ten opzichte van de ontwerpbegroting 2025 geen wijzigingen doorgevoerd.

2. DEFENSIEMATERIEELAGENDA

Inleiding

De huidige veiligheidssituatie onderstreept het belang van een krachtige en toekomstbestendige krijgsmacht die beschikt over voldoende voortzettingsvermogen. Afschrikking is ons sterkste wapen en daarvoor staan militaire paraatheid en gevechtskracht centraal: geloofwaardige slagkracht leidt tot afschrikking en is nodig om te vechten als het moet en dit gevecht te winnen. Onontbeerlijk daarvoor zijn kwalitatief goed materieel, IT en fysieke infrastructuur die in voldoende mate en tijdig beschikbaar zijn. Het Defensiematerieelbegrotings-fonds (DMF) draagt bij aan goed meerjarig en integraal beheer van de financiering en de bekostiging van de ontwikkeling, verwerving, instandhouding en afstoting van het materieel, IT en fysieke infrastructuur van Defensie.

Defensie werkt onverminderd door aan de realisatie van het investeringsprogramma voor materieelprojecten, digitalisering en infrastructuur. In lijn met de Defensienota 2024 wordt aanvullend geïnvesteerd in lucht- en raketverdediging, voortzettingsvermogen en versnelde realisatieplannen. Waar mogelijk versnelt Defensie projecten die nodig zijn voor de prioriteit hoofdtak 1, het beschermen van het Nederlandse grondgebied en dat van onze bondgenoten. Versnelling is nodig door de veranderde internationale verhoudingen. Defensie zal prioriteiten moeten stellen en versnellen. We blijven inzetten op een versnelling van de versterking van de krijgsmacht op korte termijn waar ook op langere termijn van wordt geprofiteerd.

Budgettaire verwerking Voorjaarsbesluitvorming 2025

Met de Voorjaarsnota 2025 investeert het Kabinet structureel € 737 miljoen extra in Defensie. Deze intensivering komt bovenop de structurele investering van € 420 miljoen, die als gevolg van afspraken uit het hoofdlijnenakkoord met de koppeling tussen de defensie-uitgaven en 2% van het bbp beschikbaar is gesteld aan de Defensiebegroting. Beide reeksen zijn met de voorjaarsbesluitvorming toegevoegd aan het DMF.

In de Ontwerpbegroting 2026 is de bijstelling als gevolg van de volumeontwikkeling bbp budgettair verwerkt. Eerst is loonruimte gereserveerd, vervolgens is het deel van de prijsbijstellingsbehoefte gedekt dat niet met de ontvangen prijsbijstelling kon worden gedekt en daarna zijn de valuta-schommelingen in het DMF gemitigeerd. Het restant is beschikbaar gesteld voor het op sterkte brengen/houden van bestaande investeringsprojecten binnen de Defensie Lifecycle Plan (DLP) systematiek.

Voor de intensiveringsreeks startend in 2027 en oplopend tot structureel € 737 miljoen vanaf 2030 wordt een bestedingsplan opgesteld, waarover uw Kamer zal worden geïnformeerd. Budgettaire verwerking van het bestedingsplan volgt dan met het eerstvolgende begrotingsmoment.

Actualisatie en wendbaarheid Defensie Materieelproces

Het stroomlijnen van de voorzien-in keten is een doorlopend verbeterproces. Defensie verwacht in de komende jaren meerdere grote materieel- en wapensysteemgebonden IT-projecten te starten. Ook worden lopende projecten waar mogelijk uitgebreid. Het is daarom van belang de schaarse capaciteit in de 'voorzien-in' keten zo efficiënt mogelijk in te zetten.

De ontwikkelingen in de wereld vragen om actie en snelheid. Defensie streeft ernaar om de verwerving van nieuw materieel te versnellen en effectief in te spelen op veranderende behoeften. Voor de verhoging van

de wendbaarheid en de vermindering van de werklast van zowel Defensie als uw Kamer, wordt soms gekozen om meerdere behoeftestellingen in één A-brief samen te voegen. De gecombineerde A-brief materieelprojecten (Kamerstuk [27830, nr. 463](#)) is hier een voorbeeld van. Defensie zal waar mogelijk ook in 2026 gebruikmaken van het ‘clusteren’ van Defensie Materieel Proces (DMP)-brieven.

Investeringsen en samenwerking

De huidige veiligheidssituatie vraagt om een krijgsmacht die in staat is om in te zetten op krachtige afschrikking en collectieve verdediging. Dit doen en kunnen we niet alleen. Dit doen wij militair in NAVO-verband en met Europese partners voor zowel ons eigen als het bondgenootschappelijk grondgebied. Het investeringsprogramma van Defensie bestaat uit een breed scala van investeringen in nieuwe capaciteiten en wapensystemen, gevechtsondersteuning, operationele ondersteuning, digitale transformatie, vastgoed, munitie, en innovatie. Hierbij houden we oog voor mogelijke combinaties met investeringen van partners.

Daarnaast is de modernisering en versterking van onze krijgsmacht alleen mogelijk door de voortzetting en intensivering van de samenwerking met onze strategische internationale en nationale civiele partners. Door slim en intensief samen te werken met deze kennisinstellingen en het bedrijfsleven zetten we in op de opschaling en structurele versterking van de defensie-industrie in Nederland en partnerlanden. De Defensie Strategie voor Industrie en Innovatie (D-SII) zet hiervoor de kaders, keuzes en acties uiteen (Kamerstuk [31 125, nr. 134](#)).

Nieuwe materieelprojecten en mijlpalen

Defensie blijft investeren in huidige en nieuwe capaciteiten om de Nederlandse krijgsmacht te versterken en om te zijn voorbereid op de uitvoering van hoofdtak 1. De NAVO *Capability Targets* spelen een sturende rol in de keuzes die Defensie hierin maakt.

Met het beschikbare budget voegt Defensie nieuwe capaciteiten toe. Ook wordt oud materieel vervangen en moderniseert Defensie capaciteiten, bijvoorbeeld door het uitvoeren van *upgrades* en *midlife updates* van materieel. In 2026 start Defensie met enkele grote nieuwe projecten. Dit zijn in het bijzonder:

- De versterking van de geïntegreerde luchtverdediging van de Caribische eilanden door de behoeftestelling ‘*manportable air-defence systems* (manpads)’;
- Defensie verwacht in 2026 de behoeftestelling te versturen voor de uitbreiding van het ‘zware bergingsvoertuig’ voor de landmacht;
- In het kader van Integrated Air and Missile Defence (IAMD) verwacht Defensie in 2026 de behoeftestelling ‘versterken IAMD sensorcapaciteit’ te starten die bijdraagt aan de beeldopbouw en detectie van verschillende soorten luchtdreigingen.

Defensie verwacht in 2026 voor diverse projecten contracten te sluiten met leveranciers. Defensie informeert uw Kamer met een D-brief van een investeringsprogramma over de keuze voor het product en de leverancier. Na parlementaire behandeling zal Defensie de overeenkomst met de leverancier bekrachtigen. Voorbeelden van projecten waarvoor naar verwachting in 2026 contracten worden gesloten, na parlementaire behandeling van de D-brief, zijn:

- Aanvullende *Anti Submarine Warfare* (ASW)-capaciteit;
- Vervanging van de hulpvaartuigen;

- Vervanging van het aanvalsgeweer.

In 2026 wordt ook gewerkt aan talrijke projecten die nu reeds deel uit maken van het investeringsprogramma. Concrete leveringen zijn in 2026 te verwachten van projecten die al langer lopen. Voorbeelden hiervan zijn:

- Voortzetting levering van de Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS) interim gevechtsskleding en gevechtssuitrusting;
- Levering van Multi Missie Radars van Thales-NL aan Nederland en Noorwegen als onderdeel van het project 'C-RAM en Class 1-UAV detectiecapaciteit';
- Levering van gemodificeerde Infanterie CV90 gevechtsvoertuigen die hun Midlife Update (MLU) hebben ondergaan bij de Nederlandse firma van Halteren;
- Indienstelling van de mijnenjagers Zr.Ms. Vlissingen en Zr.Ms. Scheveningen;
- Levering van de laatste AH64E helikopters vanuit het project Remanufacture Apache;
- Levering van F-35 toestellen. Hiermee zijn alle toestellen geleverd tot aan de aanvullende behoefte vanuit de Defensienota 2024;
- Levering van het tiende vliegtuig ten behoeve van de *Multi Role Tanker Transport* (MRTT);
- Levering van drones uit het Actieplan Productie zekerheid Onbemanste Systemen (APOS).

De benodigde omvang van de inzetvoorraad munitie is gebaseerd op de norm die de NAVO stelt. In 2025 heeft Defensie de standaard voor munitie verhoogd conform de in 2024 aangepaste NAVO-norm. Defensie brengt de benodigde inzetvoorraad voor de eerste hoofdtaak in lijn met deze norm door in te zetten op de verdere aanvulling van de munitievoorraden. Zo investeert Defensie in de verhoging van de inzetbaarheid en het voortzettingsvermogen van de krijgsmacht.

In 2026 verwacht Defensie verschillende leveringen van munitie te ontvangen, waaronder de *precision guided* raketten voor de gevechtseenheden van de Landmacht en het Korps Mariniers, de ESSM Block 2 luchtdoelraket en maritieme 127mm lange dracht geleide munitie voor de LC-fregatten, en de SPIKE SR voor de *Short Range Anti-Tank raketten* (SRAT) capaciteit. Ook loopt de levering van de PAC-3 raketten voor de Patriotsystemen in 2026 door. Daarnaast zal Defensie in 2026 extra orders plaatsen voor de levering van NAVO-genormeerde *Battle Decisive Munitions* (BDM), en *non-Battle Decisive Munitions* (non-BDM).

Verder zet Defensie in op meer gezamenlijke productie en aanschaf van munitie. Zo draagt Defensie bij aan de opschaling van de munitieproductiecapaciteit in Nederland via samenwerking met de Nederlandse defensie-industrie en kennisinstituten. Defensie zet in op technologieën waar Nederland concurrerend is en waarbij sprake is van goede verdeling van productie over partnerlanden. Dit betreft voornamelijk kapitale munitie. Defensie zoekt hierbij naast industriesamenwerking in Nederland en Europa ook de samenwerking met strategische partners als de VS, bijvoorbeeld voor productie in Nederland van BDM waar de NAVO om vraagt.

Defensie-industrie

De industriële productiecapaciteit schaalst niet snel genoeg op om aan de huidige vraag te voldoen, wat een grote belemmering betekent voor de versterking van onze krijgsmacht. Daarom heeft Defensie € 1,15 miljard beschikbaar gesteld voor de versterking van innovatie en Nederlandse

defensie-industrie. Voor invulling van deze middelen voor de komende jaren, lanceerde Defensie samen met het ministerie van Economische Zaken in april 2025 de D-SII 2025-2029. Deze strategie geeft aan welke keuzes het Kabinet voor de komende jaren maakt om aan een toekomstbestendige krijgsmacht te werken en de strategische autonomie van Europa op het gebied van veiligheid en defensie te vergroten.

In 2026 werkt het Kabinet verder aan de uitvoering van de D-SII, onder meer op basis van initiatieven die in 2025 succesvol zijn uitgerold en die bijdragen aan succesvolle opschaling. Defensie kiest voor de vijf NLD gebieden van Quantum, Sensoren, Intelligente Systemen, Ruimtetechnologie en Slimme Materialen en werkt met *roadmaps* aan de uitvoering hiervan. Onder de vlag van het APOS doet Defensie bijvoorbeeld gerichte en strategische investeringen voor Intelligente Systemen, onder andere door productie van componenten in Nederland. Ook geeft de oprichting van een *Center of Excellence* een impuls aan borging van constante doorontwikkeling van onbemenste systemen. Bovendien werkt Defensie onder het 'Military use of space' voorstel samen met de industrie aan de ontwikkeling van satellietcapaciteit.

Defensie lanceerde in 2025 het publiek-private platform Defport. In 2026 gaat de overheid samen met kennisinstellingen, de financiële sector en het bedrijfsleven in dit platform verder met concrete voorstellen in het kader van productie en opschaling en werkt tegelijkertijd aan het gezamenlijk adresseren van bijkomende knelpunten, onder andere op het gebied van financiering en inkoop.

Met het SecFund bouwt Defensie aan een landelijk dekkend netwerk van ecosystemen op de vijf NLD gebieden waarin kansen vanuit de regio samen komen met de behoeftes van Defensie. Met de middelen uit het SecFund financieren we de regionale programmabureaus die de matching in de regio's uitvoeren.

Interoperabiliteit en internationale samenwerking

Om internationaal en Europees effectief te kunnen oefenen en opereren, zijn interoperabiliteit en standaardisatie essentieel. Om maximale interoperabiliteit via standaardisatie te bereiken, stelt Defensie al aan het begin van het aanschafproces zoveel mogelijk eisen die overeenkomen met wat binnen de NAVO en de Europese Unie gebruikelijk is. Nog beter is het als meerdere landen afspreken om hetzelfde materieel te kopen en dit gezamenlijk te doen. Defensie draagt in Europees verband uit dat meer gebruik kan worden gemaakt van elkaars contracten. Dit draagt bij aan standaardisatie en interoperabiliteit, en ook aan de uitwisselbaarheid van materieel, maakt het onderhoud efficiënter, en levert grotere orders op en dus meer zekerheid voor de industrie.

Defensie maakt actief gebruik van (EU- en NAVO-initiatieven voor) internationale vraagbundeling en sluit daartoe aan bij de verwerving van wapensystemen door (Europese) NAVO-landen, en biedt deze ook proactief de mogelijkheid om aan te sluiten bij Nederlandse projecten. Wanneer Nederland samenwerkt met partners voor de verwerving van materieel, wordt in samenwerking met het ministerie van Economische Zaken actief de betrokkenheid van de Nederlandse industrie bevorderd. Bovendien werkt Nederland aan een strategische positionering van de Nederlandse industrie binnen grote materieelprojecten in EU of NAVO verband. Defensie zal in een eerder stadium informatie over operationele behoeftes delen en veel eerder het gesprek aangaan met potentiële Nederlandse en Europese leveranciers.

In de R&D fase voor nieuw te ontwikkelen systemen en technologieën wordt meer rekening gehouden met de toekomstige behoeftestelling zodat de ketenversterking kan worden gerealiseerd, ook via de prioriteitstelling voor Europese *capability development*. Bij de implementatie van meer vraagbundeling en internationale samenwerking is het van belang om de focus te houden op de vijf innovatieve NLD gebieden waarop Nederland een leidende rol wil vervullen, en op de integratie van betreffende sectoren in de (Europese) defensieleveringsketens.

Enkele voorbeelden van succesvolle samenwerking zijn:

- Na Nederland hebben ook Noorwegen, Denemarken, Litouwen en Zweden de Multi Missie Radar (MMR) van de Nederlandse producent Thales-Hengelo besteld. De landen werken samen binnen de MMR-*usergroup*;
- Nederland en Duitsland verwerven gezamenlijk de Leopard 2A8 gevechtstank. Het Nederlandse tankbataljon wordt bovendien in Duitsland gestationeerd. Nederlandse bedrijven gaan verschillende onderdelen produceren;
- Nederland en Duitsland vervangen gezamenlijk de Airborne voertuigen waarvoor Duitsland als *lead nation* optreedt en assemblage in Nederland plaatsvindt;
- De *midlife update* (MLU) van de NH90 maritieme gevechtshelikopter voert Defensie uit samen met drie Europese partners: België, Duitsland en Italië;
- Op maritiem gebied vervangen België en Nederland gezamenlijk hun mijnenbestrijdingsvaartuigen en M-fregatten. Frankrijk heeft besloten om mijnenbestrijdingsvaartuigen aan te schaffen op basis van hetzelfde ontwerp.

Naast deze gezamenlijke projecten intensificeert Defensie de samenwerking binnen internationale gebruikersgroepen van verschillende wapensystemen, zoals voor de F-35, Chinook, Apache, Boxer, CV90, Fennek, Pantserhouwitser, Multi Missie Radar, NASAMS en PATRIOT.

Vastgoed

De veranderende geopolitieke situatie zorgt voor een urgente en structurele behoefte aan meer militairen, meer materieel en meer activiteiten. Dit betekent ook dat de randvoorwaarden, zoals het vastgoed, op orde moeten zijn. Het huidige vastgoed is veelal verouderd en moet worden aangepast aan de huidige normen en aan de groeiende krijgsmacht. Defensie neemt initiatief om het realisatievermogen van de vastgoedketen structureel te vergroten en daarmee het tempo van de eerder ingezette concentratie, verduurzaming en vernieuwing van het vastgoed te verhogen (Strategisch Vastgoedplan 2022, Kamerstuk [36 124, nr. 12](#)). Zo werkt Defensie samen met het Rijksvastgoedbedrijf en marktpartijen aan nieuwe langdurige samenwerkingsvormen om de vastgoedopgave sneller te realiseren. Hierbij wordt ingezet op zoveel mogelijk gestandaardiseerde oplossingen, waarbij als eerste concrete toepassing de standaardisatie van legeringsgebouwen is uitgewerkt. Bij deze ontwikkeling hoort industrieel bouwen van gebouwen, wat zorgt voor snellere realisatie op locatie omdat de productie in de fabriek en de voorbereiding op locatie kunnen worden losgekoppeld. De ingebruikname van de eerste nieuwe legeringsgebouwen die op basis hiervan worden gerealiseerd, is voorzien in het najaar van 2026. Uw Kamer is hierover eerder geïnformeerd (Kamerstuk [36 592, nr. 13](#)).

Over het concentreren, verduurzamen en vernieuwen van het vastgoed van Defensie, en de uitvoering van bovengenoemde opgaven wordt uw Kamer geïnformeerd via de Stand van Defensie en/of via een verzamelbrief.

Digitalisering

Het sneller en accurater kunnen besluiten dan de tegenstander is een belangrijke *force multiplier* en randvoorwaardelijk voor de (informatie)gereedheid van Defensie. Daarom blijft Defensie investeren in communicatiemiddelen, interoperabiliteit, AI, autonome systemen, *Cloud* en *Cybersecurity*. Defensie zet op die gebieden in 2026 stappen met de volgende programma's:

- Het programma Grensverleggende IT (GrIT) levert met opeenvolgende releases functionaliteiten op, waarbij de prioriteit ligt op IT-middelen voor ontplooid operationeel gebruik en de oplevering van het *Private Cloud Platform*;
- Vanuit het wapensysteemgebonden IT-programma Foxtrot zet Defensie stappen in de aanschaf van radiomiddelen en voertuignetwerken in het operationele veld ter vervanging van de huidige communicatiemiddelen. Hierdoor wordt de digitale transformatie in het mobiele domein mogelijk gemaakt;
- Met het programma Roger vervangt Defensie SAP, de huidige software voor het managen van bedrijfsprocessen door SAP S/4HANA. Hierbij ligt de focus op de continuïteit van de bedrijfsvoering, in het bijzonder ter ondersteuning van inzet in het kader van Hoofdtak 1. Defensie verwacht de vervanging in 2026 af te ronden;
- Met het programma Defensie Open op Orde (DOO) versterkt Defensie de informatiehuishouding van de organisatie om ervoor te zorgen dat informatiestromen helder zijn. Hiermee wordt voorzien in een informatiebehoefte, waarmee betere besluitvormingsondersteuning, sturing en verantwoording mogelijk wordt gemaakt;
- In 2024 is Defensie begonnen met de stapsgewijze implementatie van het documentmanagementsysteem DefDoc. Dit wordt doorgezet in 2026;
- Tot slot gaat Defensie verder met verschillende simulatie projecten, zodat gereedstellingstrajecten efficiënter worden uitgevoerd. De ambitie is om de link tussen operationele systemen en simulatie capaciteit in 2026 verder te versterken. Op het gebied van tactische datalinks blijft IT daarnaast een belangrijke rol spelen, zoals bij de verwerving van de C-390, de Caracal helikopter en de vervanging van schepen.

Kennis en Innovatie

In lijn met de Defensie Strategie voor Industrie en Innovatie (D-SII) 2025-2029 versterkt Defensie het innovatief vermogen van de Defensieorganisatie waarmee wordt bijgedragen aan de strategische autonomie van Nederland, door in te zetten op een sterke kennisbasis, technologieontwikkeling en het experimenteren met de nieuwste (dual-use) technologie in een Defensieomgeving. Dit wordt gerealiseerd in samenwerking met de interne innovatieketen en met industrie- en kennispartners om ons heen, met andere departementen en met de regionale programmabureau's. Dat gebeurt onder andere via de innovatieve inkoop SDIR-aanpak (*Strategic Defence Innovation Research*), waarmee Defensie MKB en jonge bedrijven ondersteunt met de ontwikkeling van nieuwe technologieën.

Een groot deel van de innovatie activiteiten richt zich op de vijf NLD gebieden. Daarnaast wordt ingezet op het maritieme domein, waar Nederland reeds een volwassen ecosysteem in heeft.

Met middelen uit het DMF zullen technologieontwikkelingsprojecten en kort cyclische innovatie worden gefinancierd. In technologie ontwikkelingsprojecten werken bedrijven veelal samen met kennisinstellingen aan het doorontwikkelen van technologieën die relevant zijn of kunnen worden voor Defensie. In 2026 zullen *calls* vanuit Defensie worden uitgezet aan onze industrie-, innovatie- en kennispartners om op te reageren. In het kader van kort-cyclische innovatie investeert Defensie in een groeiende reeks projecten. Een aansprekend voorbeeld is het *launching customer*-traject met Lobster Robotics, waarin een onderwaterdrone met optische sensor wordt aangepast voor militair gebruik om de zeebodem in kaart te brengen en objecten te detecteren. Daarnaast versterkt het *Future Vertical Lift*-programma luchtvaarttechnologie zoals 3D-printen van magnesium, met als doel gewichtsreductie, hogere prestaties en meer strategische autonomie. Deze en vergelijkbare projecten dragen bij aan het verkrijgen en behouden van een technologische voorsprong in het gevecht.

Door financiering vanuit het DMF aan het *NATO Innovation Fund* (NIF) en het *NATO Defence Innovation Accelerator for the North Atlantic* (DIANA) draagt Defensie ook internationaal actief bij aan het versterken van het ondernemersklimaat voor start- en scale-ups en MKB die iets kunnen betekenen voor de Defensiemarkt met hun innovatieve (dual-use) technologie.

Overprogrammering

Als gevolg van interne en/of externe factoren kunnen investeringsprojecten vertragen ten opzichte van de raming, bijvoorbeeld door de huidige krapte op de defensiemarkt als gevolg van schaarse strategische grondstoffen. Defensie hanteert daarom het instrument 'overprogrammering' om het toegewezen totaalbudget in het DMF tijdig te realiseren, ondanks de te verwachten vertragingen in de realisatie van individuele projecten. Bij overprogrammering worden in de eerste jaren meer plannen gestart dan passen binnen het budgettaire kader van deze jaren. Over de gehele planperiode van 15 jaar sluit de programmering aan op het totaal beschikbare budget.

De overprogrammering wordt vastgesteld op basis van het toegewezen DMF-budget per jaar en mag in elk begrotingsjaar maximaal 30% van het toegewezen budget zijn. In het kader van de noodzaak van een versnelde gereedheid, is met het ministerie van Financiën afgesproken dat in 2026 en 2027 de overprogrammering tijdelijk 40% mag bedragen. Deze hogere overprogrammering maakt het mogelijk om nieuwe en bestaande investeringen die bijdragen aan een versneld gereed te stellen te realiseren.

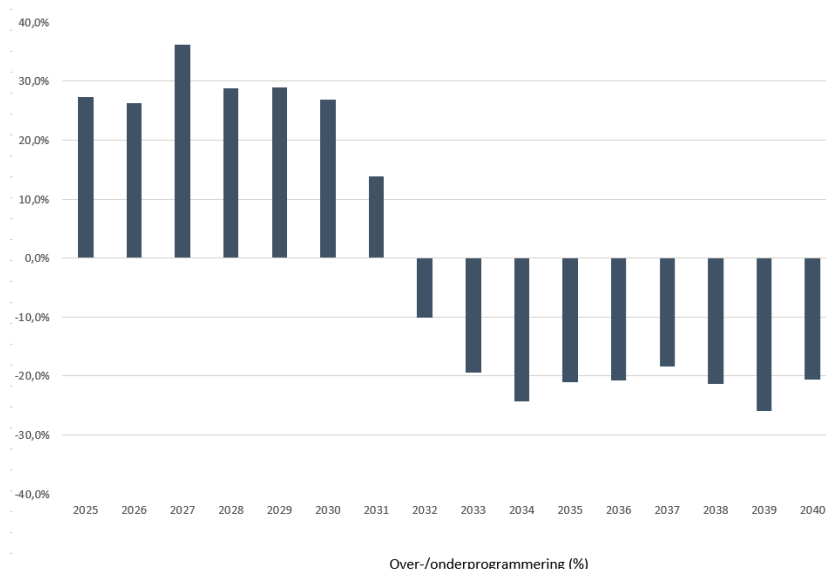
Daarnaast wordt in het kader van een versnelde gereedheid ook gekeken naar herprioritering in tijd bij projecten (DMF) en/of op de exploitatie (Defensiebegroting) in het geval er onderuitputting dreigt te ontstaan. Gedurende het jaar kan bijvoorbeeld op basis van actuele informatie afkomstig van producenten een project vertragen (of versnellen). Dit biedt dan ruimte gedurende het jaar om urgente en nog onvoorziene uitgaven te financieren (nieuwe projecten dan wel bestaande projecten vergroten).

Het budget voor de vertraagde projecten wordt dan tijdelijk ingezet voor een versnelde gereedheid waarna deze bij het volgende begrotingsmoment worden aangevuld vanuit de nog niet verplichte budgetten in het DMF in latere jaren. Uw Kamer wordt hierin uiteraard in meegenomen.

In onderstaande grafiek is de jaarlijkse omvang van de onder-/overprogrammering daarom ook weergegeven in een percentage. De omvang van de onder-/overprogrammering in euro is opgenomen in de budgettaire tabellen bij de afzonderlijke investeringsartikelen. De totale overprogrammering in 2026 bedraagt € 3,6 miljard. Defensie maakt deze overprogrammering zichtbaar door middel van negatieve standen op het instrumentniveau per artikel.

Omdat de impact van interne en externe factoren op de realisatie op korte termijn – gedurende de eerste jaren van de begrotingsperiode – groot kan zijn, is sprake van relatief grotere overprogrammering. Op korte termijn kan bijvoorbeeld vertraging optreden door vertraagde goedkeuring op *Foreign Military Sales* (FMS). Tevens kampen leveranciers met personeelstekorten, dit kan leiden tot vertraagde leveringen en zorgt er mede voor dat de defensie-industrie moeilijk aan de wereldwijde vraag kan voldoen. De overprogrammering neemt in omvang af in latere jaren van de begrotingsperiode. Vanaf 2032 is sprake van onderprogrammering. Deze onderprogrammering compenseert de overprogrammering eerder in de planperiode.

Figuur 1 Over-/onderprogrammering

2.1 Belangrijkste beleidsmatige mutaties

Tabel 1 Belangrijkste beleidsmatige uitgavenmutaties t.o.v. vorig jaar (bedragen x € 1000)

	Art.	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Vastgestelde begroting 2025 (inclusief NvW)		9.775.495	12.860.008	13.073.188	13.386.328	13.134.308	12.224.336
Belangrijkste suppletoire mutaties							
Eerste suppletoire begroting		841.628	567.082	783.626	1.294.584	1.435.529	1.484.930
Eindejaarsmarge Oekraïne	8	173.642	–	–	–	–	–
Oekraïne kasschuif materieel	1	– 250.000	–	96.707	73.293	40.000	40.000
Overheveling verwerving Oekraïne materieel	1	250.000	–	–	–	–	–
Overboekingen met andere ministeries	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8	619.336	789.647	795.529	799.414	780.118	750.650
Volume bijstelling	8	–	208.271	250.070	370.070	419.593	419.593
Doorboeken loonbijstelling naar Defensie (HFD X)	8	– 413.823	– 424.726	– 442.570	– 449.083	– 455.072	– 458.223
Surplus eindejaarsmarge	8	195.866	–	–	–	–	–
Veegbrief mutaties	4, 5	62.000	–	–	–	– 150.000	– 45.000
Intensivering Defensie voorjaarsnota 2025	8	–	–	90.000	507.000	657.000	737.000
Surplus overige mutaties	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8	204.607	– 6.110	– 6.110	– 6.110	143.890	40.910
Mutaties begroting 2026		– 136.565	98.209	125.395	36.726	46.819	28.742
Instandhouding	1, 2, 3, 4, 5, 6	179.404	197.312	189.446	186.456	194.278	121.715
Interdepartementale budgetoverhevelingen	1, 2, 3, 4, 5, 6	– 302.691	– 9.999	– 16.448	– 17.999	– 19.776	– 20.213
Departementale budgetoverhevelingen	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8	134.821	19.012	295.826	42.151	42.244	48.825
Over-/onderprogrammering	1, 2, 3, 4, 5	– 110.854	– 99.052	– 246.503	59.736	– 145.173	– 45.084
Overig	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8	– 37.245	– 9.064	– 96.926	– 233.618	– 24.754	– 76.501
Stand ontwerp-begroting 2026		10.480.558	13.525.299	13.982.209	14.717.638	14.616.656	13.738.008

Toelichting

Mutaties 1e suppletoire begroting

Met de eerste suppletoire begroting zijn onder andere de eindejaarsmarge en de loon- en prijsbijstelling toegevoegd aan het DMF. Daarnaast zijn er verscheidene mutaties voor de steun aan Oekraïne doorgevoerd. De mutaties van de eerste suppletoire begroting zijn al verwerkt en door de Eerste en Tweede Kamer geaccordeerd.

Mutaties begroting 2026

Instandhouding

De instandhouding wordt verhoogd gedurende de jaren. De verhoging heeft grotendeels te maken met de valutabijstelling, namelijk een verhoging van € 41,6 miljoen in 2025 en een verhoging van € 50,6 miljoen in 2026. Overige verhogingen hebben veelal te maken met de uitbreiding van het project Defensie Operationeel Kleedsysteem (DOKS), welke verder wordt toegelicht in artikel 1, en de uitbreiding van het DOKS-kledingpakket.

Interdepartementale budgetoverhevelingen

Als gevolg van overboekingen met andere departementen vindt een daling plaats van € 302,7 miljoen op de Defensiebegroting in 2025 oplopend tot een daling van € 20,2 miljoen in 2030. In 2025 heeft de daling voornamelijk te maken met de bedrijfssteun van € 270,0 miljoen (Kamerstuk [36 787, nr. 1](#)) en een overheveling naar het ministerie van Economische Zaken ter behoeve van een AI-faciliteit (€ 30,0 miljoen). In 2026 gaat het om meerdere kleinere mutaties, waarvan de grootste aan het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties voor algemene beveiligingseisen (€ 5,0 miljoen).

Departementale budgetoverhevelingen

Niet alleen heeft Defensie te maken met interdepartementale budgetoverhevelingen, maar ook met departementale budgetoverhevelingen waarbij budget wordt overgeheveld van het DMF naar de Defensiebegroting. De grootste budgetoverhevelingen zijn ten behoeve van de instandhouding van infra en vastgoed (eenmalig € 82,0 miljoen in 2025) en het bijstellen van de delta exploitatie van de MQ-9 Reaper (commercieel vertrouwelijk). Overige departementale budgetoverhevelingen zijn onder andere voor Network Enabled Capabilities Helikopters (commercieel vertrouwelijk).

Over/onderprogrammering

Op het DMF wordt gewerkt met overprogrammering. De over- en onderprogrammering wordt in 2025 met € 110,9 miljoen verlaagd en met € 99,1 miljoen verlaagd in 2026. Met de actualisatie van de uitgaven voor de projecten zijn de uitgaven aangepast aan de verwachte realisaties van de projecten. Hiermee blijft de omvang van de overprogrammering binnen de overeengekomen grens van 40%.

Overige mutaties

De overige mutaties bevatten veelal prijs- en valutabijstellingen en daarnaast een generale bijstelling voor Oekraïne.

Tabel 2 Belangrijkste beleidsmatige ontvangstenmutaties t.o.v. vorig jaar (bedragen x € 1000)

	Artikelnummer	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Vastgestelde begroting 2025		96.583	150.889	152.591	172.480	160.200	157.031
Belangrijkste suppletoire mutaties							
Eerste suppletoire begroting		76.126	- 6.110	- 6.110	- 6.110	- 6.110	- 4.090
Surplus zorgomzet	1	40.000	0	0	0	0	0
Veegbrief	1	32.000	0	0	0	0	0
Ontvangen budgettoewijzing CZSK 2025	2	10.316	0	0	0	0	0
Overige mutaties	1, 2, 3, 4, 5, 6	- 6.190	- 6.110	- 6.110	- 6.110	- 6.110	- 4.090
Mutaties begroting 2026		- 7.607	10.000	0	0	0	0
Overige mutaties	1, 2	- 7.607	10.000	0	0	0	0
Stand ontwerpbegroting 2026		165.102	154.779	146.481	166.370	154.090	152.941

Ontvangstenmutaties

De ontvangsten worden met € 10,0 miljoen verhoogd. Deze verhoging is technisch van aard en is ontstaan door het bijstellen van de ontvangsten voor de instandhouding van het maritiem materieel.

3. ARTIKELEN

3.1 Artikel 1: Defensiebreed materieel

A. Algemene doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven van Defensiebreed materieel en het instandhouden van overwegend Defensiebreed materieel uitgevoerd door COMMIT. Dit betreft materieel dat door alle operationele commando's wordt ingezet en niet specifiek gericht is op maritiem, land- of luchtoptreden.

Verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. Daarnaast vallen de bekostiging van kennis en innovatie, reserve valutaschommelingen voor al het Defensiematerieel en over-/onderprogrammering en ontvangsten van Defensiebreed materieel onder artikel 1. Kennis en innovatie is onderverdeeld in Duurzaamheid, klimaat en veiligheid, Kennisopbouw, Technologieontwikkeling, Kennisgebruik, Kort cyclische innovatie.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De Minister is verantwoordelijk voor de aanschaf van Defensiebreed materieel, de instandhouding van Defensiematerieel en afstoting van overtollig Defensiematerieel. Ook is de Minister verantwoordelijk voor de bekostiging van kennis en innovatie van Defensie

C. Beleidswijzigingen

Afschrikking is ons sterkste wapen en daarvoor staan militaire gereedheid en robuuste gevechtskracht centraal. Om inzet langdurig vol te houden, is versterking van de operationele ondersteuning essentieel. Munitievoorraden voor inzet worden verhoogd, zodat sneller en meer munitie beschikbaar is. Defensie voorziet met het programma 'Aanvulling inzetvoorraad munitie' in de stapsgewijze doorgroei van de inzetvoorraad munitie naar het niveau benodigd voor de eerste hoofdtak. Defensie heeft haar behoefte voor de inzetvoorraden munitie voor de eerste hoofdtak geactualiseerd aan de hand van de geactualiseerde NAVO-norm. Tevens vergroot Defensie in 2026 Defensie de verplichtingsruimte voor de aanvulling van de inzetvoorraden Deep Strike munitie, Battle Decisive Munitions (BDM) en non-BDM.

Daarnaast worden middelen ingezet om de inzetvoorraden benodigd voor de opschaling van de defensieorganisatie te vergroten. Zo breidt Defensie de bestaande contracten voor onder andere kleding en uitrusting, tenten en helderheidsversterkende middelen uit.

Met het Defensie Projectenoverzicht (DPO) geeft Defensie uw Kamer jaarlijks integraal inzicht in de lopende DMP-projecten. Een overzicht van de lopende projecten is met uw Kamer gedeeld in het meest recente DPO (Kamerstuk [27 830, nr. 465](#)).

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 1 Defensiebreed materieel (bedragen x € 1.000)							
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Art. Verplichtingen	1.542.809	3.212.524	2.271.990	2.034.456	1.889.184	3.070.981	3.268.809
Uitgaven	1.081.593	1.457.421	2.555.257	2.029.699	2.206.532	2.718.433	2.856.138
1.11 Verwerving	438.956	1.291.675	2.315.852	1.991.132	1.665.278	2.732.230	2.912.116
Opdrachten	438.956	1.291.675	2.315.852	1.991.132	1.665.278	2.732.230	2.912.116
Verwerving: voorbereidingsfase	0	17.000	500.735	632.291	675.601	1.494.949	2.077.180
Verwerving: realisatie	438.956	1.274.675	1.815.117	1.358.841	989.677	1.237.281	834.936
1.12 Instandhouding	552.431	683.461	664.200	579.317	566.702	577.950	504.353
Opdrachten	552.431	683.461	664.200	579.317	566.702	577.950	504.353
Instandhouding Materieel	552.431	683.461	664.200	579.317	566.702	577.950	504.353
1.13 Kennis en Innovatie	68.887	317.804	198.616	234.660	284.756	244.431	253.323
Opdrachten	0	317.804	198.616	234.660	284.756	244.431	253.323
Duurzaamheid, klimaat en veiligheid	0	34.845	27.278	27.374	27.374	27.374	27.374
Kennisopbouw	0	73.401	54.673	76.776	129.718	84.049	87.384
Technologieontwikkeling	0	61.505	42.168	49.032	54.591	60.147	65.704
Kennisgebruik	0	8.787	4.619	4.619	4.079	4.079	4.079
Kort Cyclische Innovatie	0	139.266	69.878	76.859	68.994	68.782	68.782
Bekostiging	68.887	0	0	0	0	0	0
Bijdrage grote onderzoeksfaciliteiten	8.249	0	0	0	0	0	0
Technologieontwikkeling	44.648	0	0	0	0	0	0
Kennisgebruik	554	0	0	0	0	0	0
Kort Cyclische Innovatie	15.436	0	0	0	0	0	0
1.14 Reserve Valutaschommelingen	21.319	10.289	0	0	0	0	0
Storting/ onttrekking begrotingsreserve	21.319	10.289	0	0	0	0	0
Storting/ onttrekking begrotingsreserve	21.319	10.289	0	0	0	0	0
1.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 845.808	- 623.411	- 775.410	- 310.204	- 836.178	- 813.654
Fonds	0	- 845.808	- 623.411	- 775.410	- 310.204	- 836.178	- 813.654
Fonds	0	- 845.808	- 623.411	- 775.410	- 310.204	- 836.178	- 813.654
Ontvangsten	60.174	87.590	85.716	85.778	103.778	91.398	89.578

Artikel 1 Defensiebreed materieel (bedragen x € 1.000)

		2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040
Art.	Verplichtingen	12.881.491	1483.082	258.343	19.482	174.484	962.824	998.704	792.303	608.324	168.907
	Uitgaven	12.423.503	687.625	778.261	511.446	477.276	460.941	593.257	305.220	28.673	241.795
1.11	Verwerving	503.678	754.340	524.718	167.342	184.606	211.848	359.819	53.339	38.450	96.857
	Opdrachten	503.678	754.340	524.718	167.342	184.606	211.848	359.819	53.339	38.450	96.857
	Verwerving:										
	voorbeelden	63.189	975.230	898.767	545.891	626.878	636.162	677.017	584.904	516.568	113.670
	Verwerving:										
	realisatie	189.982	679.010	625.946	621.451	557.728	575.686	682.802	468.429	421.882	283.187
1.12	Instandhouding	503.551	499.157	496.123	497.038	497.183	502.216	500.212	498.054	496.302	496.264
	Opdrachten	503.551	499.157	496.123	497.038	497.183	502.216	500.212	498.054	496.302	496.264
	Instandhouding										
	Materieel	503.551	499.157	496.123	497.038	497.183	502.216	500.212	498.054	496.302	496.264
1.13	Kennis en innovatie	256.657	258.323	258.323	258.323	258.323	258.323	258.323	258.323	193.440	80.584
	Opdrachten	256.657	258.323	258.323	258.323	258.323	258.323	258.323	258.323	193.440	80.584
	Duurzaamheid, klimaat en veiligheid	27.374	27.374	27.374	27.374	27.374	27.374	27.374	27.374	27.374	–
	Kennisgebruik	4.079	4.079	4.079	4.079	4.079	4.079	4.079	4.079	4.079	4.079
	Kennisopbouw	92.384	92.384	92.384	92.384	92.384	92.384	92.384	92.384	92.384	3.722
	Kort Cyclische Innovatie	68.782	68.782	68.782	68.782	68.782	68.782	68.782	68.782	3.899	7.079
	Technologieontwikkeling	65.704	65.704	65.704	65.704	65.704	65.704	65.704	65.704	65.704	65.704
	Bekostiging	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Bijdrage grote onderzoeks-faciliteiten	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Duurzaamheid, klimaat en veiligheid	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Kennisgebruik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Kennisopbouw	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Kort Cyclische Innovatie	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Technologieontwikkeling	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1.14	Reserve Valutaschommelingen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Storting/ onttrekking begrotings-reserve	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Storting/ onttrekking begrotings-reserve	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1.16	Over-/onder-programma's	753.085	263.173	586.400	676.041	624.462	575.852	562.201	582.808	687.779	355.388
	Fonds	753.085	263.173	586.400	676.041	624.462	575.852	562.201	582.808	687.779	355.388

Tabel 3 Geschatte budgetflexibiliteit

<i>juridisch verplicht</i>	39,8%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	60,2%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 1 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de reserve valutaschommelingen en ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2025 gaat het naar verwachting om 43,9% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 56,1% van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting in 2025 wordt voorbereid.

Verwerving Defensiebreed materieel

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving van materieel dat door alle operationele commando's wordt ingezet en dat dus niet specifiek gericht is op maritiem, land- of luchtop-treden en de afstoting van defensiematerieel. Projecten boven de manda-teringsgrens van € 250 miljoen volgen het DMP-proces. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt waarna een A-brief volgt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de Defensiebrede projecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit (commercieel) vertrouwelijke informatie is.

Figuur 2 Defensiebreed materieel

Defensiebreed materieel In realisatie	projectbudget	t/m 2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Aanvulling inzetvoorraad munitie	>2500							
Counter Improvised Explosive Devices (C-IED)	71,6	31,7	30,1	8,9	1,0	-	-	-
Defensie Bewakings- en Beveiligingssysteem (DBBS)	250-1000							
Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)	270,7	40,1	47,9	109,5	53,6	-	-	-
Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)	1000-2500							
Doorontwikkeling Chemisch, Biologisch, Radiologisch en Nucleair (CBRN)	50-250							
Initiele Counter-Unmanned Aircraft Systems (C-UAS)	250-1000							
Operationele infrastructuur voor de snel inzetbare eenheden van de krijgsmacht	126,7	6,8	9,3	17,3	12,5	14,4	66,1	0,3
Precision Guided Rockets (PGR)	50-250							
Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)	771,4	279,4	54,3	37,7	-	-	-	-
Vervanging Wissellaadsystemen, Trekker-opleggercombinaties en Wielbergingsvoertuigen (WTB)	250-1000							
Verwerving extended All Arms Air Defence (eAAAD) Toolbox	50-250							
Verwerving helderheidsversterkende brillen	100,4	36,2	9,3	19,5	7,3	-	-	-
Verwerving onbemenste systemen	50-250							

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk [27 830, nr. 465](#)). Het programma «Doorontwikkeling Chemisch, Biologisch, Radiologisch en Nucleair (CBRN)» is voor de eerste keer opgenomen. Defensie voegt verschillende bestaande CBRN-projecten samen in dit programma. In het kader van de uitbreiding van de inzetvoorraden en de opschaling voor hoofdtak 1 schaft Defensie additionele CBRN-uitrusting aan. Het project-budget van het project «Defensie Operationeel Kleedsysteem (DOKS)» is opgehoogd als gevolg van de uitwerking van de Defensienota 2024 en de aanvulling van de inzetvoorraden, zoals gemeld in het DPO 2025.

Instandhouding defensiebreed materieel

De geraamde uitgaven voor instandhouding van defensiebreed materieel betreffen voornamelijk de instandhoudingsuitgaven van het Kleding- en Persoonsgebonden Uitrustingsbedrijf (KPU-bedrijf) en het Defensie Munitiebedrijf (DMunB). Ook worden hier de uitgaven voor de normstellende taak van COMMIT voor de wapensystemen verantwoord. In de instandhoudingsfase wordt het wapensysteem door het operationeel Commando (Opco) in gebruik genomen, al dan niet gefaseerd. Het Opco is integraal verantwoordelijk voor gebruik en instandhouding van het materieel. COMMIT Wapensystemen vervult de rol van normsteller voor het materieel dat is overgedragen aan het Opco. Deze normstellende rol omvat de volgende gebieden: veiligheid, technische beschikbaarheid, bewaking levensduurkosten ('betaalbaarheid') en waardebehoud. COMMIT vervult deze taak voor maritiem-, land- en luchtmaterieel.

Kennis en Innovatie

Het financieel instrument is gewijzigd van «bekostiging» naar «opdrachten» zodat het financieel instrument aansluit op het uitvoeren van de opdrachten en onderzoeken in technologieontwikkeling en kort cyclisch innoveren door de kennis- en innovatiepartners.

Duurzaamheid, Klimaat en Veiligheid

Grondstoffenschaarste en de energietransitie hebben impact op de manier waarop de krijgsmacht moet opereren. In de huidige mondiale veiligheidscontext, die wordt gekenmerkt door geopolitieke spanningen en conflict, zet Defensie in het bijzonder in op activiteiten en projecten voor autonoom voortzettingsvermogen en energiezekerheid die de Nederlandse krijgsmacht nu en in de toekomst versterken in de primaire taak: het genereren van gevechtskracht. Dit doet Defensie door middel van investeringen in duurzaam materieel, circulariteit, innovatief onderzoek en expertise op al deze gebieden.

Verbreiding Kennis & Innovatie Samenwerking Nationaal en Internationaal
Defensie draagt met deze middelen bij aan het NAVO innovatiefonds. Dit 'venture capital' fonds investeert in innovatieve 'startups' om de veiligheid en weerbaarheid van onder andere Nederland te verhogen. Ook wordt de (inter)nationale onderzoekssamenwerking verbreedt en geïntensiveerd met deze middelen. Defensie draagt tot slot met deze middelen bij aan de instandhouding van grote onderzoeksfaciliteiten bij de TO2-instituten TNO en NLR.

Technologieontwikkeling

Defensie investeert langs de lijnen van de D-SII 2025-2029 onder andere in technologieontwikkeling. Daarin neemt versterking van de samenwerking met onze kennis- en innovatiepartners een centrale plaats in. Defensie investeert samen met het Nederlandse bedrijfsleven in technologieontwikkeling voor toekomstige capaciteiten en in het kader van de versterking van de Nederlandse- en Europese Defensie Technologische en Industriële Basis. Vanaf 2024 leggen we een sterker accent op kansrijke technologieën en ecosystemen. Technologieprojecten worden, indien van toepassing, interdepartementaal (topsectorenbeleid) en internationaal (met de NAVO en het European Defence Agency (EDA)) afgestemd en ingebed.

CODEMO

De CODEMO-regeling (Commissie Defensie Materieel Ontwikkeling) is een instrument dat bedoeld is voor innovatieve defensie-specifieke productontwikkeling door met name het nationale MKB. Projectvoorstellen kunnen worden ingediend door Nederlandse bedrijven. Defensie neemt, van goedgekeurde projectvoorstellen, maximaal 50 procent van de ontwikkelingskosten voor haar rekening. Eventuele opbrengsten voor Defensie, in de vorm van royalty's over de verkoop van de ontwikkelde producten, vloeien terug naar de CODEMO-regeling. Ook zijn vanuit de oude CODEMA-regeling, de voorloper van de CODEMO-regeling, royalty's toegevoegd aan het budget van € 10 miljoen waar in 2011 mee is gestart, resulterend in een totaal budget van € 11,8 miljoen. In totaal is sinds de start van de regeling voor een bedrag van € 11,8 miljoen aan projectvoorstellen goedgekeurd en uitgegeven.

CODEMO (t/m 31 mei 2025)

Ingediende voorstellen	94
Gehonoreerde voorstellen	29
Afgewezen voorstellen	65
Afgeronde voorstellen	25

Kennisgebruik

De toepassing van (met centrale middelen) opgebouwde kennis (zogenoeten 'kennisgebruik') wordt primair gefinancierd uit de decentrale budgetten van de defensieonderdelen. Op centraal niveau is er ook budget beschikbaar voor kennisgebruik.

Kort-cyclische innovatie

Onder kortcyclische innovatie vallen uitgaven die worden gedaan in het kader van centraal gestuurde innovatie en het faciliteren van decentrale innovatie door de krijgsmacht delen, zoals het versterken van de innovatiecentra en innovatie inkoop- en assortimentsmanagement capaciteit. Hiervoor kent Defensie een centrale innovatieorganisatie FRONT (Future Relevant Operations with Next Generation Technology & Thinking) en het overlegorgaan POIND (Periodiek Overleg Innovatiedirecteuren Defensie).

Namens het POIND voert FRONT het portfoliomanagement uit over het Defensie-innovatieportfolio. Daarnaast organiseert Defensie innovatie-evenementen zoals Innovation In Defence en investeert Defensie in ecosystemen en innovatie- en kennisnetwerken. Deze ecosystemen hebben een specifieke thematische oriëntatie, zoals binnen drones, regionale oriëntatie, zoals binnen Brightlands en Brainport, een landelijke oriëntatie binnen de 5 NLD gebieden of een internationale oriëntatie met binnen NAVO en EU, met DIANA en HEDI. Vanaf januari 2025 vervult Brainport/BITS de rol van accelerator voor DIANA. Tot slot werkt Defensie aan de innovatiesamenwerking met Oekraïne.

Over-/onderprogrammering defensiebreed materieel

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeelniveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten defensiebreed materieel

De ontvangsten bestaan uit de verkoopopbrengsten van materieel en overige ontvangsten. Behalve de afstoting van strategisch materieel wordt op dit budget de planmatige periodieke vernieuwing van niet-strategisch materieel verantwoord. Voorbeelden daarvan zijn de vervanging van een deel van de vloot van niet-operationele dienstvoertuigen. Ook de ontvangsten die voortkomen uit retour ontvangen BTW worden op dit artikel verantwoord.

3.2 Artikel 2: Maritiem materieel

A. Algemene doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven van het maritiem materieel en het instandhouden van materieel uitgevoerd door CZSK. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding is gerelateerd aan de beleidsdoelen en -instrumenten zoals beschreven in beleidsartikel 2 (Koninklijke Marine) van de Begroting Hoofdstuk X. Ook vallen de over-/ onderprogrammering op maritieme projecten en ontvangsten onder dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De Minister is verantwoordelijk voor de aanschaf van maritiem materieel en de instandhouding van materieel uitgevoerd door CZSK.

C. Beleidswijzigingen

Defensie zet de voortgang in de vervanging en modernisering van haar vloot voort. Zo beoogt Defensie in 2026 verplichtingen aan te gaan voor aanvullende Anti Submarine Warfare (ASW)-capaciteit. Daarnaast zet Defensie in op de versterking van de lucht- en raketverdediging in het maritieme domein. Zo worden de LC-fregatten voorzien van nieuwe bewapening. Ook is de scope van het project 'Verwerving Maritime Strike' aangepast (Kamerstuk [27830, nr. 465](#)). Voor de Orka-klasse onderzeeboten sluit Defensie aan bij de ontwikkeling van langeafstandswapens van Europese producenten.

Het programma vervanging onderzeebootcapaciteit valt onder de Regeling Grote Projecten (RGP). Defensie verstuurt hiervoor halfjaarlijkse voortgangsrapportages (VGR) waar uitgebreid wordt stilgestaan bij ontwikkelingen binnen het programma. Op 1 april 2025 heeft uw Kamer de vierde VGR voor dit programma ontvangen (Kamerstuk [34 225, nr. 74](#)). De vierde VGR is de eerste rapportage in de realisatiefase.

Met het Defensie Projectenoverzicht (DPO) geeft Defensie uw Kamer jaarlijks integraal inzicht in de lopende DMP-projecten. Een overzicht van de lopende projecten is met uw Kamer gedeeld in het meest recente DPO (Kamerstuk [27 830, nr. 465](#)).

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 2 Maritiem materieel (bedragen x € 1.000)							
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Art. Verplichtingen	6.140.120	2.460.447	2.473.180	1.320.695	1.581.339	1.970.657	2.111.888
Uitgaven	1.081.041	1.591.771	2.297.936	2.018.415	2.428.990	2.173.749	2.381.518
2.11 Verwerving	790.831	1.643.929	2.687.290	2.542.219	3.076.489	2.642.778	2.864.223
Opdrachten	790.831	1.643.929	2.687.290	2.542.219	3.076.489	2.642.778	2.864.223
Verwerving: voorbereidingsfase	0	1	295.863	142.028	327.467	356.297	950.374
Verwerving: onderzoeksfase	0	1.211	0	0	0	0	0
Verwerving: realisatie	790.831	1.642.717	2.391.427	2.400.191	2.749.022	2.286.481	1.913.849
2.12 Instandhouding	290.210	296.442	308.783	257.054	249.272	247.797	242.977
Opdrachten	290.210	296.442	308.783	257.054	249.272	247.797	242.977
Instandhouding Materieel	290.210	296.442	308.783	257.054	249.272	247.797	242.977
2.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 348.600	- 698.137	- 780.858	- 896.771	- 716.826	- 725.682
Fonds	0	- 348.600	- 698.137	- 780.858	- 896.771	- 716.826	- 725.682
Fonds	0	- 348.600	- 698.137	- 780.858	- 896.771	- 716.826	- 725.682
Ontvangsten	31.231	22.393	19.684	9.684	9.684	9.684	9.684

Artikel 2 Maritiem materieel (bedragen x € 1.000)

Art.	Verplichtingen	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040
		2.430.038	2.162.903	2.108.047	1.699.574	1.707.867	1.509.702	1.376.451	2.029.057	1.194.450	1.215.940
	Uitgaven	2.853.781	2.961.188	3.233.313	2.680.765	2.382.606	1.910.499	1.814.299	2.637.939	1.680.400	1.686.840
2.11	Verwerving	2.911.029	2.438.388	2.352.549	1.777.813	1.599.080	1.276.567	1.232.244	1.792.373	976.832	976.238
	<i>Opdrachten</i>	2.911.029	2.438.388	2.352.549	1.777.813	1.599.080	1.276.567	1.232.244	1.792.373	976.832	976.238
	Verwerving: voorbereidingsfase	907.208	1.168.307	1.141.704	1.058.561	1.123.778	1.067.497	882.393	1.328.567	705.443	682.407
	Verwerving: onderzoeksfase	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Verwerving: realisatie	2.003.821	1.270.081	1.210.845	719.252	475.302	209.070	349.851	463.806	271.389	293.831
2.12	Instandhouding	248.696	243.410	258.213	242.712	241.310	241.135	241.291	240.644	240.536	240.536
	<i>Opdrachten</i>	248.696	243.410	258.213	242.712	241.310	241.135	241.291	240.644	240.536	240.536
	Instandhouding Materieel	248.696	243.410	258.213	242.712	241.310	241.135	241.291	240.644	240.536	240.536
2.16	Over-/ onderprogrammering	- 296.260	289.074	632.235	669.924	551.900	402.481	350.448	614.606	472.716	479.750
	<i>Fonds</i>	- 296.260	289.074	632.235	669.924	551.900	402.481	350.448	614.606	472.716	479.750
	Fonds	- 296.260	289.074	632.235	669.924	551.900	402.481	350.448	614.606	472.716	479.750
	Ontvangsten	- 9.684	- 9.684	- 9.684	- 9.684	- 9.684	- 9.684	- 9.684	- 9.684	- 9.684	- 9.684

Tabel 4 Geschatte budgetflexibiliteit

<i>juridisch verplicht</i>	87,5%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	12,5%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 2 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2025 gaat het naar verwachting om 46,6% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 53,4% van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving maritiem materieel

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving van maritiem materieel. Projecten boven de mandateringsgrens van € 250 miljoen volgen het DMP. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt waarna een A-brief volgt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de maritieme projecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit (commercieel) vertrouwelijke informatie is.

Figuur 3 Maritiem materieel

Maritiem materieel In realisatie	Projectbudget	t/m 2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Bewapening maritieme lucht- en raketverdediging	1000-2500			Commercieel vertrouwelijk				
ESSM Block 2: Verwerving en integratie	250-1000			Vertrouwelijk				
Future Littoral All-Terrain Mobility Band Vagn (FLATM BV)	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Future Littoral All-Terrain Mobility Patrouillevoertuigen (FLATM-PV)	211,9	0,2	33,6	38,8	81,7	53,7	-	-
Integratie commandovoorzieningen vlootverbanden	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Langer doorvaren LCF - Elektronische oorlogsvoering	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Langer doorvaren LCF - Materiële zeewaardigheid	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Midlife Update (MLU) Oceangoing Patrol Vessels (OPV)	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Multifunctionele ondersteuningsvaartuigen	250-1000			Commercieel vertrouwelijk				
Verbetering Mk48 Torpedo	50-250			Vertrouwelijk				
Vervanging 127 mm kanon Luchtverdedigings- en Commandofregatten	50-250			Vertrouwelijk				
Vervanging Close-in Weapon System (vCIWS)	250-1000			Commercieel vertrouwelijk				
Vervanging hulpvaartuigen	250-1000			Commercieel vertrouwelijk				
Vervanging LC-fregatten	>2500			Commercieel vertrouwelijk				
Vervanging maritiem Surface-to-surface missile	50-250			Vertrouwelijk				
Vervanging Maritieme Onbemande Systemen	50-250			Commercieel vertrouwelijk				
Vervanging M-fregatten (ASWF)	>2500			Commercieel vertrouwelijk				
Vervanging middelzwaar landingsvaartuig (LCVP)	250-1000			Commercieel vertrouwelijk				
Vervanging mijnenbestrijdingscapaciteit (MCM)	1.168,6	393,0	227,4	153,5	137,7	104,6	85,2	67,3
Vervanging MK46 Lightweight Torpedo	250-1000			Vertrouwelijk				
Vervanging onderzeeboten (RGP)	>2500			Commercieel vertrouwelijk				
Verwerving Amphibische Transportschepen	1000-2500			Commercieel vertrouwelijk				
Verwerving Combat Support Ship	482,3	381,1	78,8	13,3	8,5	0,5	-	-
Verwerving Maritime Strike	1000-2500			Commercieel vertrouwelijk				
Verwerving Softkill Torpedo Defensiesysteem	50-250			Commercieel vertrouwelijk				

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk [27 830, nr. 465](#)). Het contract voor het *Future Littoral All-Terrain Mobility* Patrouillevoertuig (FLATM PV) is getekend in juni 2025. De reeks is openbaar gemaakt.

Instandhouding maritiem materieel

De instandhouding van het materieel omvat de ramingen voor de uitgaven die het operationeel houden van de (wapen-)systemen met zich meebrengen. Voor dit artikel worden deze vooral door de Directie Materiële Instandhouding van de Koninklijke Marine gedaan. Het betreft zowel de uitbesteding van instandhoudingswerk als de aanschaf van materieel als (reserve-) onderdelen. Het betreft onder andere de instandhoudingsuitgaven voor de Luchtverdedigings- en Commandofregatten, de M-fregatten en de patrouilleschepen.

Over-/onderprogrammering maritiem materieel

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeel-niveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten maritiem materieel

Dit betreft onder andere ontvangsten voortkomend uit werk voor derden door de Directie Materiële Instandhouding van de Koninklijke Marine. Ook de ontvangsten voortkomend uit retour ontvangen BTW op maritieme instandhoudingsuitgaven worden op dit artikel verantwoord.

3.3 Artikel 3: Land materieel

A. Algemene Doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven van het landmaterieel en het instandhouden van materieel uitgevoerd door CLAS. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding is gerelateerd aan de beleidsdoelen en -instrumenten, zoals beschreven in beleidsartikel 3 (Koninklijke Landmacht) van de Begroting Hoofdstuk X. Ook vallen de over-/ onderprogrammering en de ontvangsten van landmaterieel onder dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De Minister is verantwoordelijk voor de aanschaf van het landmaterieel en de instandhouding van materieel uitgevoerd door CLAS.

C. Beleidswijzigingen

De NAVO vraagt Nederland om met prioriteit te investeren in zwaardere gevechtscapaciteiten voor het landoptreden. In dat kader worden de gevechtscapaciteiten van de zware infanteriebrigade (Heavy Infantry Brigade) uitgebreid en versterkt. Zo heeft Defensie sinds de ontwerpbegroting van vorig jaar drie DMP A-brieven verzonden voor projecten met een budget van meer dan € 250 miljoen. Met de investeringen uit de Voorjaarsnota 2025 zet Defensie een volgende stap in de versterking van Defensie en de veiligheid van Nederland, in lijn met de Defensienota 2024. De versterking van de gevechtskracht op land blijft een prioritaire NAVO-doelstelling voor Nederland. We geven hier verder invulling aan door de middelzware infanteriebrigade niet alleen uit te breiden, maar ook te versterken met onder andere de invulling van een derde bataljon.

Met het Defensie Projectenoverzicht (DPO) geeft Defensie uw Kamer jaarlijks integraal inzicht in de lopende DMP-projecten. Een overzicht van de lopende projecten is met uw Kamer gedeeld in het meest recente DPO (Kamerstuk [27 830, nr. 465](#)).

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 3 Land materieel (bedragen x € 1.000)							
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Art. Verplichtingen	3.150.569	6.447.832	2.078.661	2.655.867	2.369.767	3.116.236	2.793.742
Uitgaven	1.253.621	2.338.394	2.629.006	3.462.769	3.240.572	3.622.216	2.713.408
3.11 Verwerving	888.520	2.495.769	2.864.603	4.266.598	3.606.654	4.192.024	2.978.082
Opdrachten	888.520	2.495.769	2.864.603	4.266.598	3.606.654	4.192.024	2.978.082
Verwerving: voorbereidingsfase	0	0	759.794	568.014	411.613	1.330.873	1.126.889
Verwerving: onderzoeksfase	0	0	0	1.262	2.611	3.371	6.497
Verwerving: realisatie	888.520	2.495.769	2.104.809	3.697.322	3.192.430	2.857.780	1.844.696
3.12 Instandhouding	365.101	402.677	439.449	457.959	460.483	439.240	438.976
Opdrachten	365.101	402.677	439.449	457.959	460.483	439.240	438.976
Instandhouding Materieel	365.101	402.677	439.449	457.959	460.483	439.240	438.976
3.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 560.052	- 675.046	- 1.261.788	- 826.565	- 1.009.048	- 703.650
Fonds	0	- 560.052	- 675.046	- 1.261.788	- 826.565	- 1.009.048	- 703.650
Fonds	0	- 560.052	- 675.046	- 1.261.788	- 826.565	- 1.009.048	- 703.650
Ontvangsten	5.131	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500

Artikel 3 Land materieel (bedragen x € 1.000)

Art.	Verplichtingen	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040
		2479114	1522109	1450385	1490630	1551643	2255899	2257971	1449294	1706101	1557653
	Uitgaven	2547045	1973488	1804230	2139520	2266256	3067215	2873874	1917361	2474322	2494304
3.11	Verwerving	2511305	1277709	960040	1110284	1239400	1896178	1792144	972479	1270072	1120086
	<i>Opdrachten</i>	2511305	1277709	960040	1110284	1239400	1896178	1792144	972479	1270072	1120086
	Verwerving: voorbereidingsfase	1161532	559988	507636	604129	724856	1418155	1212946	598284	793863	720598
	Verwerving: onderzoeksfase	19182	19179	19176	19172	19169	19172	19169	19170	19166	19166
	Verwerving: realisatie	1330591	698542	433228	486983	495375	458851	560029	355025	457043	380322
3.12	Instandhouding	438732	438822	438386	438904	440227	441536	441851	443147	437588	437575
	<i>Opdrachten</i>	438732	438822	438386	438904	440227	441536	441851	443147	437588	437575
	Instandhouding Materieel	438732	438822	438386	438904	440227	441536	441851	443147	437588	437575
3.16	Over-/ onderprogrammering	- 400492	259457	408304	592832	589129	732001	642379	504235	769162	939143
	<i>Fonds</i>	- 400492	259457	408304	592832	589129	732001	642379	504235	769162	939143
	Fonds	- 400492	259457	408304	592832	589129	732001	642379	504235	769162	939143
	Ontvangsten	- 2500	- 2500	- 2500	- 2500	- 2500	- 2500	- 2500	- 2500	- 2500	- 2500

Tabel 5 Geschatte budgetflexibiliteit

<i>juridisch verplicht</i>	66,6%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	33,4%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 3 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2025 gaat het naar verwachting om 39,2% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 60,8% van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving landmaterieel

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving van landmaterieel. Projecten boven de mandateringsgrens van € 250 miljoen volgen het DMP-proces. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt waarna een A-brief volgt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de land projecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit (commercieel) vertrouwelijke informatie is.

Figuur 4 Land materieel

Land materieel In realisatie	Projectbudget	t/m 2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
155mm Precision Guided Munition (PGM) voor de PzH2000	84,4	52,3	18,6	-	-	-	-	-
Aanvulling inzetvoorraad Patriot PAC-3 raketten	250-1000	Vertrouwelijk						
Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer), productie	1000-2500	Commercieel vertrouwelijk						
Ground based Area Access Denial (GAAD)	50-250	Commercieel vertrouwelijk						
Levensduurverlenging zwaar bergingsvoertuig	115,9	31,8	23,2	20,4	24,2	16,4	-	-
Licht Indirect Vurend Systeem (LIVS)	250-1000	Commercieel vertrouwelijk						
Midlife Update (MLU) Bushmaster	50-250	Commercieel vertrouwelijk						
Midlife Update (MLU) Fennek	564,7	71,4	71,5	131,0	132,8	158,0	-	-
Midlife Update (MLU) voor de Pantserhouwitser 2000NL (PzH2000NL)	50-250	Commercieel vertrouwelijk						
Midlife Update (MLU) voor het wapensysteem Infanterie gevechtsvoertuig (IGV) CV9	868,8	281,6	90,0	125,1	288,7	83,4	-	-
Multi-Missie Radar (MMR)	250-1000	Commercieel vertrouwelijk						
Raketartillerie	250-1000	Vertrouwelijk						
Verlenging levensduur Patriot	1000-2500	Commercieel vertrouwelijk						
Vervanging CBRN Detectie, Identificatie en Monitoring	50-250	Commercieel vertrouwelijk						
Vervanging drijvende brugslagcapaciteit	63,6	13,2	38,7	5,2	6,5	-	-	-
Vervanging en uitbreiding Short Range Anti-Tank (SRAT) capaciteit	250-1000	Commercieel vertrouwelijk						
Vervanging Medium Range Anti-Tank (MRAT)	161,5	37,1	64,7	42,7	17,0	-	-	-
Vervanging MRAD & SHORAD	1000-2500	Commercieel vertrouwelijk						
Verwerving Combat Counter-UAS	1000-2500	Commercieel vertrouwelijk						
Verwerving Leopard-2A8 gevechtstanks	1.332,2	-	258,3	-	-	51,7	258,3	309,9

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk [27 830, nr. 465](#)). Het contract voor de Leopard-2A8 is in mei 2025 getekend. De reeks is openbaar gemaakt.

Instandhouding landmaterieel

De instandhouding van het landmaterieel omvat de ramingen voor de uitgaven die het operationeel houden van de (wapen-)systemen met zich meebrengt. Deze worden vooral door het Materieel Logistiek Commando gedaan. Het betreft zowel de uitbesteding van instandhoudingswerk als de aanschaf van materieel ten behoeve van de logistieke keten voor reserverdelen. Dat geldt zowel voor de grondgebonden A-, B-, en C-Systemen als voor overige assortimenten, zoals onder andere tenten, werken op hoogte, fysieke inzetbaarheid, geografisch kaartmateriaal, gereedschap en werkplaatsuitrusting.

Over-/onderprogrammering landmaterieel

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeel-niveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten land materieel

De ontvangsten bestaan uit de verkoopopbrengsten van materieel en overige ontvangsten. Dit betreft onder andere ontvangsten voortkomend uit verkoop van reserverdelen aan NAVO-partners. Ook de ontvangsten die voortkomen uit retour ontvangen BTW worden op dit artikel verantwoord.

3.4 Artikel 4: Lucht materieel

A. Algemene Doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven van het luchtmaterieel en het instandhouden van materieel door CLRS. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding is gerelateerd aan de beleidsdoelen en -instrumenten zoals beschreven in beleidsartikel 4 (Koninklijke Luchtmacht) van de Begroting Hoofdstuk X. Ook vallen de over-/onderprogrammering en de ontvangsten van lucht materieel onder dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De Minister is verantwoordelijk voor de aanschaf van luchtmaterieel en het instandhouden van materieel uitgevoerd door de luchtmacht.

C. Beleidswijzigingen

In het luchtdomein stromen de komende jaren stromen veel nieuwe systemen in. Om de effectiviteit van het luchtoptreden te versterken investeert Defensie in de bewapening en de communicatie- en zelfverdedigingssystemen van de vliegtuigen en helikopters. Ter versterking van de lucht- en raketverdediging investeert Defensie in de bewapening van de F-35. Ook worden de helikopters uitgerust met zelfbeschermingssystemen om effectiever en veiliger op te kunnen treden in het hoogste geweld-spectrum. Om haar personeel voor te bereiden voor dergelijke operaties investeert Defensie in verschillende moderne mogelijkheden voor training en simulatie.

Op 1 juni 2025 is de 25e voortgangsrapportage (VGR) programma Verwerving F-35 naar uw Kamer verstuurd. Dit was de laatste voortgangsrapportage van het programma. Over de voortgang van dit programma wordt uw Kamer verder geïnformeerd met het Defensie Projectenoverzicht (DPO). De bestaande drie F-35-squadrons worden sterker door deze uit te breiden met extra toestellen. De verwerving van deze toestellen en bijbehorende middelen gebeurt door uitbreiding van het bestaande project Verwerving F-35. De daadwerkelijke aanschaf gebeurt via het Joint Program Office F-35 in de VS. Defensie verwacht deze aanschaf in 2025 via het JPO te kunnen verplichten.

Met het DPO geeft Defensie uw Kamer jaarlijks integraal inzicht in de lopende DMP-projecten. Een overzicht van de lopende projecten is met uw Kamer gedeeld in het meest recente DPO (Kamerstuk [27 830](#), [nr. 465](#)).

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 4 Lucht materieel (bedragen x € 1.000)							
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Art. Verplichtingen	4.293.779	3.933.807	1.767.243	2.406.480	2.445.366	1.895.095	2.307.760
Uitgaven	1.945.746	2.057.501	2.605.685	2.976.398	2.916.029	2.340.361	2.329.918
4.11 Verwerving	1.441.979	2.058.053	2.611.925	3.313.343	3.217.259	2.359.089	2.291.212
Opdrachten	1.441.979	2.058.053	2.611.925	3.313.343	3.217.259	2.359.089	2.291.212
Verwerving: voorbereidingsfase	0	17.004	295.678	647.119	580.326	381.506	411.949
Verwerving: realisatie	1.441.979	2.041.049	2.316.247	2.666.224	2.636.933	1.977.583	1.879.263
4.12 Instandhouding	503.767	709.420	634.938	675.926	664.582	661.416	665.175
Opdrachten	503.767	709.420	634.938	675.926	664.582	661.416	665.175
Instandhouding Materieel	503.767	709.420	634.938	675.926	664.582	661.416	665.175
4.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 709.972	- 641.178	- 1.012.871	- 965.812	- 680.144	- 626.469
Fonds	0	- 709.972	- 641.178	- 1.012.871	- 965.812	- 680.144	- 626.469
Fonds	0	- 709.972	- 641.178	- 1.012.871	- 965.812	- 680.144	- 626.469
Ontvangsten	10.589	12.080	9.840	11.480	13.369	13.469	14.140

Artikel 4 Lucht materieel (bedragen x € 1.000)												
Art.	Verplichtingen	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	
		1.677.141	1.563.222	1.577.950	1.527.712	1.462.791	1.540.124	1.575.155	2.053.913	1.514.944	2.002.983	
	Uitgaven	1.913.192	2.082.757	2.174.648	2.141.038	2.005.796	2.140.996	2.149.436	2.354.555	2.519.013	2.528.093	
4.11	Verwerving	1.406.104	1.196.069	1.073.405	931.860	864.237	1.001.027	1.059.655	1.166.619	1.148.023	1.378.307	
	<i>Opdrachten</i>	1.406.104	1.196.069	1.073.405	931.860	864.237	1.001.027	1.059.655	1.166.619	1.148.023	1.378.307	
	Verwerving: voorbereidingsfase	399.469	396.567	330.554	412.706	341.722	448.480	516.136	600.909	361.102	351.434	
	Verwerving: realisatie	1.006.635	799.502	742.851	519.154	522.515	552.547	543.519	565.710	786.921	1.026.873	
4.12	Instandhouding	642.235	632.211	626.741	625.406	625.602	627.639	609.735	586.523	597.678	597.678	
	<i>Opdrachten</i>	642.235	632.211	626.741	625.406	625.602	627.639	609.735	586.523	597.678	597.678	
	Instandhouding Materieel	642.235	632.211	626.741	625.406	625.602	627.639	609.735	586.523	597.678	597.678	
4.16	Over-/ onderprogrammering	- 127.378	262.484	475.402	584.772	516.957	513.330	481.046	602.413	774.312	553.108	
	<i>Fonds</i>	- 127.378	262.484	475.402	584.772	516.957	513.330	481.046	602.413	774.312	553.108	
	Fonds	- 127.378	262.484	475.402	584.772	516.957	513.330	481.046	602.413	774.312	553.108	
	Ontvangsten	- 7.769	- 8.007	- 900	- 1.000	- 1.000	- 1.000	- 1.000	- 1.000	- 1.000	- 1.000	

Tabel 6 Geschatte budgetflexibiliteit

<i>juridisch verplicht</i>	60,9%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	39,1%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 4 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2025 gaat het naar verwachting om 45,4% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 54,6% van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving lucht materieel

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving van lucht materieel. Projecten boven de mandateringsgrens van € 250 miljoen volgen het DMP-proces. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt waarna een A-brief volgt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de luchtprojecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit (commercieel) vertrouwelijke informatie is.

Figuur 5 Lucht materieel

Lucht materieel In realisatie	Projectbudget	t/m 2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Anti-A2AD capaciteit F-35	250-1000							
Apache Remanufacture	1.141,9	521,7	214,9	189,5	182,3	33,5	-	-
Chinook Vervanging & Modernisering	1.204,0	864,1	94,0	88,3	92,2	65,5	-	-
Deep Strike Capaciteit Air	250-1000							
F-35: Verwerving middellange tot lange afstandsraaket	250-1000							
Midlife Update NH90	684,3	39,1	22,7	29,0	42,9	77,1	87,9	95,0
MQ-9 Bewapening	50-250							
Multi Ship Multi Type (MSMT) Helikopter Simulatoren	183,9	25,1	34,5	38,7	55,0	30,5	-	-
Network Enabled Capabilities Helikopters	50-250							
NH90	1.500,6	1.161,7	24,4	28,2	8,6	8,5	-	-
Opbouw Operationele Satelliet Capaciteit	250-1000							
Operational Training Infrastructure	250-1000							
Programma Doorontwikkeling F-35	4.413,7	113,6	42,8	190,3	55,2	236,2	151,1	544,2
Uitbreiden en versterken MQ-9 capaciteit	250-1000							
Verbetering AH-64E bewapening-Joint Air to Ground Missiles (JAGM)	50-250							
Verbetering Zelfbeschermingssysteem Helikopters	250-1000							
Vervanging initiële vliegeropleidingscapaciteit	145,0	0,1	32,7	2,2	98,5	2,1	2,1	-
Vervanging Medium Power Radars in Wier en Nieuw Milligen	152,8	95,2	13,6	16,0	6,2	-	-	-
Vervanging Medium Utility Helicopter (Aanschaf H225M Caracal)	1000-2500							
Vervanging strategisch luchttransport en AAR (MRTT)	250-1000							
Vervanging tactische luchttransport capaciteit	1.489,7	115,5	102,9	307,1	279,4	517,2	119,6	48,1
Verwerving F-35 (RGP)	8.176,6	5.460,5	515,8	509,0	602,6	425,0	290,9	372,4
Vliegtuigafreminstallatie	71,4	46,3	14,4	10,7	-	-	-	-

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk [27 830, nr. 465](#)). Het projectbudget van het project «Vervanging tactische luchttransport capaciteit» is geactualiseerd. In juni 2025 heeft Defensie de eerste van vier *Synthetic Aperture Radar* (SAR) satellieten gelanceerd. Het projectbudget van het project «Opbouw Operationele Satelliet Capaciteit» is daarom verhoogd.

Instandhouding lucht materieel

De geraamde uitgaven voor instandhouding van lucht materieel betreffen de instandhoudingsuitgaven van de luchtmacht. In de instandhoudingsfase wordt het wapensysteem door de luchtmacht in gebruik genomen en in stand gehouden tot en met het einde van de levensduur van het wapensysteem. Naast de (vliegende) hoofdwapensystemen is de luchtmacht ook integraal verantwoordelijk voor gebruik en instandhouding van alle Land- en Grondgebonden wapen- en missie ondersteunend lucht materieel. Het betreft onder andere de instandhoudingsuitgaven voor de jachtvliegtuigen, de gevechts- en transporthelikopters, MQ-9's en C-130's.

Over-/onderprogrammering lucht materieel

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeelniveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten lucht materieel

De geraamde ontvangsten bestaan voornamelijk uit de ontvangsten voor het testen van F-35 motoren in de *F-135 Auxiliary Power Unit* (APU) testcel in Woensdrecht. Ook wordt voor de verkoop van nieuwe F-35 toestellen door de Verenigde Staten, recoupment ontvangen. Dit omdat Nederland bijgedragen heeft aan de ontwikkeling van de F-35.

3.5 Artikel 5: Infrastructuur en Vastgoed

A. Doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven en instandhouden van alle infrastructuur en vastgoed van Defensie. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding is gerelateerd aan de beleidsdoelen en -instrumenten, zoals beschreven in beleidsartikel 8 (Defensie Ondersteuningscommando) van de Begroting Hoofdstuk X. Ook vallen over-/ onderprogrammering en de ontvangsten van infrastructuur en vastgoed onder dit artikel. Naast de infrastructuur en vastgoed van Defensie wordt ook NAVO-vastgoed in Nederland begroot binnen dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De Minister is verantwoordelijk voor de aanschaf en instandhouding van infrastructuur en vastgoed van Defensie en de afstoting van overtollige infrastructuur en vastgoed. Het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) is de opdrachtnemer voor het uitvoeren van de door Defensie uitgegeven opdrachten.

C. Beleidswijzigingen

De gewijzigde geopolitieke situatie maakt dat het tijdig concentreren, verduurzamen en vernieuwen van het vastgoed nog belangrijker is geworden. Immers de huidige behoefte aan meer militairen, meer materieel en meer activiteiten betekent dat het vastgoed, één van de randvoorwaarden, op orde moet zijn. Echter bovengenoemde geopolitieke situatie en de huidige staat van het vastgoed van Defensie zorgen ervoor dat de vastgoedbehoefte de komende jaren groter is dan het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) op dit moment kan realiseren. Om de benodigde versnelling te realiseren, werken Defensie en het RVB daarom met marktpartijen aan een nieuwe vorm van (langdurige) samenwerking. Deze is gericht op het vroegtijdiger inschakelen van de expertise en de capaciteit van de markt voor de opgave als geheel in plaats van per project. Op deze wijze pakt Defensie de belangrijkste vastgoedprojecten voor een versnelde inzetbaarheid van de krijgsmacht met voorrang op. Hierbij wordt ingezet op zoveel mogelijk gestandaardiseerde oplossingen, waarbij als eerste concrete toepassing de standaardisatie van legeringsgebouwen is uitgewerkt. Bij deze ontwikkeling hoort industrieel bouwen van gebouwen, wat zorgt voor snellere realisatie op locatie omdat de productie in de fabriek en de voorbereiding op locatie kunnen worden losgekoppeld. De ingebruikname van de eerste nieuwe legeringsgebouwen die op basis hiervan worden gerealiseerd, is voorzien in het najaar van 2026. Uw Kamer is hierover eerder geïnformeerd (Kamerstuk [36 592, nr. 13](#)).

Over het concentreren, het verduurzamen en het vernieuwen van het vastgoed van Defensie, de uitvoering van bovengenoemde opgaven en de voortgang van lopende vastgoedprojecten wordt uw Kamer geïnformeerd via de Stand van Defensie en/of via een verzamelbrief. Uw Kamer is reeds geïnformeerd over het project 'Revitaliseren Johannes Postkazerne in Havelte' (Kamerstuk [36 124, nr. 37](#)) en het project 'Revitalisering vliegbasis Woensdrecht' (Kamerstuk [27 830, nr. 421](#)). Op dit moment wordt gewerkt aan de voorbereidingen voor een nieuwe, moderne en duurzame kazerne voor het Korps Commandotroepen in Roosendaal. Daarnaast

zijn de voorbereidingen in volle gang voor het landelijk vernieuwen van onderkomens voor legering en de nieuwbouw voor het Air Mobility Command op vliegbasis Eindhoven.

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 5 Infrastructuur en vastgoed (bedragen x € 1.000)							
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Art. Verplichtingen	1.152.387	979.035	1.851.029	2.254.525	2.597.573	2.244.082	1.556.255
Uitgaven	1.075.384	1.373.217	1.527.840	1.771.435	1.977.403	1.727.603	1.283.605
5.11 Verwerving	476.359	983.417	1.401.019	1.851.325	2.097.763	1.686.412	1.080.487
Opdrachten	476.359	983.417	1.401.019	1.851.325	2.097.763	1.686.412	1.080.487
Verwerving: voorbereidingsfase	0	97.868	154.542	400.189	693.826	527.119	400.364
Verwerving: realisatie	476.359	885.549	1.246.477	1.451.136	1.403.937	1.159.293	680.123
5.12 Instandhouding	599.025	638.556	552.871	553.346	561.573	565.273	562.989
Opdrachten	599.025	638.556	552.871	553.346	561.573	565.273	562.989
Instandhouding Infrastructuur	599.025	638.556	552.871	553.346	561.573	565.273	562.989
5.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 248.756	- 426.050	- 633.236	- 681.933	- 524.082	- 359.871
Fonds	0	- 248.756	- 426.050	- 633.236	- 681.933	- 524.082	- 359.871
Fonds	0	- 248.756	- 426.050	- 633.236	- 681.933	- 524.082	- 359.871
Ontvangsten	24.578	23.770	20.270	20.270	20.270	20.270	20.270

Artikel 5 Infrastructuur en vastgoed (bedragen x € 1.000)

Art.	Verplichtingen	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040
		1.732.332	1.213.341	1.167.175	1.102.500	986.912	1.224.404	1.043.355	1.067.136	1.055.695	1.586.162
	Uitgaven	1.648.486	1.416.613	1.520.488	1.528.344	1.344.387	1.575.735	1.313.585	1.355.174	1.426.270	1.427.894
5.11	Verwerving	1.252.296	713.313	658.534	596.994	483.432	689.297	508.398	495.231	480.146	525.976
	<i>Opdrachten</i>	1.252.296	713.313	658.534	596.994	483.432	689.297	508.398	495.231	480.146	525.976
	Verwerving: realisatie	685.567	497.279	450.740	443.066	406.922	439.451	309.874	329.203	316.073	310.402
	Verwerving: voorbereidingsfase	566.729	216.034	207.794	153.928	76.510	249.846	198.524	166.028	164.073	215.574
5.12	Instandhouding	560.549	563.995	564.454	546.658	546.786	543.591	543.350	542.946	535.002	534.801
	<i>Opdrachten</i>	560.549	563.995	564.454	546.658	546.786	543.591	543.350	542.946	535.002	534.801
	Instandhouding Infrastructuur	560.549	563.995	564.454	546.658	546.786	543.591	543.350	542.946	535.002	534.801
5.16	Over-/ onderprogrammering	- 144.089	159.575	317.770	404.962	334.439	363.117	282.107	337.267	431.392	387.387
	<i>Fonds</i>	- 144.089	159.575	317.770	404.962	334.439	363.117	282.107	337.267	431.392	387.387
	Fonds	- 144.089	159.575	317.770	404.962	334.439	363.117	282.107	337.267	431.392	387.387
	Ontvangsten	- 20.270	- 20.270	- 20.270	- 20.270	- 20.270	- 20.270	- 20.270	- 20.270	- 20.270	- 20.270

Tabel 7 Geschatte budgetflexibiliteit

<i>juridisch verplicht</i>	32,9%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	67,1%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 5 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2026 gaat het naar verwachting om 28,4% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 71,6% van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving infrastructuur en vastgoed

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving en afstoting van Infrastructuur en vastgoed. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van een aantal infrastructuur en vastgoed projecten boven de € 50 miljoen dat zich in de realisatiefase bevindt. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit commercieel vertrouwelijke informatie is.

Figuur 6 Vastgoed

Vastgoed In realisatie	Projectbudget	t/m 2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Aanpassing vastgoed Defensie	433,6	180,1	53,7	75,3	59,4	37,9	19,3	8,0
Huisvesting MIVD Frederikkazerne (HMF)	1000-2500							
Marinierskazerne Kamp Nieuw Milligen	250-1000							
Nieuwbouw Air Mobility Command (AMC)	50-250							
Nieuwbouw standaard legering	250-1000							
Realisering kazerne regio Roosendaal	250-1.000							
Revitalisering Bernhardkazerne	250-1000							
Revitalisering Johannes Postkazerne	250-1000							
Technology Center Land - TCL	250-1000							
Verbeteren Legering defensiebreed (fase 1 en 2)	502,4	168,3	42,6	41,8	41,8	41,8	42,5	40,3
Versnellen Verduurzaming Vastgoed	250 - 1000							

De toelichtingen op de reeds bestaande projecten zijn te lezen in de Stand van Defensie en/of verzamelbrieven die met uw Kamer zijn gedeeld. Het kasritme van de middelen die voor 2025 aan de begroting zijn toegevoegd, past echter niet bij het absorptievermogen van onder andere het Rijksvastgoedbedrijf. Een deel van dit budget zal daarom worden doorgeschoven naar 2026 of latere jaren.

Instandhouding infrastructuur en vastgoed

De geraamde uitgaven dienen voor de instandhouding van het vastgoed en de infrastructuur van Defensie. De omvang van de vastgoedportefeuille van Defensie is bijna 6 miljoen m² bebouwd vloeroppervlak verdeeld circa 447 locaties in binnen- en buitenland. De portefeuille omvat circa 11.000 gebouwen. Daarnaast bezit Defensie circa 342 miljoen m² terrein, waarvan circa 260 miljoen m² aan oefen- en schietterreinen. Defensie gebruikt bovendien ook indirect ruimte: geluidsruimte om te kunnen vliegen en veiligheidszones rondom bijvoorbeeld munitieopslag.

Over-/onderprogrammering infrastructuur en vastgoed

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeel-niveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten

De verkoopopbrengsten infrastructuur en vastgoed hebben betrekking op de opbrengsten van de af te stoten objecten. Het overtollig vastgoed wordt in vrijwel alle gevallen eerst op basis van het Kader Overname Rijksvastgoed (KORV) door het RVB ingekocht. Incidenteel vinden nog verkopen onder de oude werkwijze plaats.

3.6 Artikel 6: IT

A. Algemene doelstelling

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven en instandhouden van de IT van Defensie. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. Ook vallen over-/ onderprogrammering en de ontvangsten van IT onder dit artikel.

B. Rol en verantwoordelijkheid

De Minister is verantwoordelijk voor de aanschaf en instandhouding van IT materieel binnen Defensie en de afstoting van overtollig IT-materieel.

C. Beleidswijzigingen

De afgelopen jaren is de veiligheidssituatie in Europa verder verslechterd en verschuift de focus voor Defensie steeds meer naar de verdediging van het Koninkrijk en NAVO-grondgebied tegen een technologisch hoogwaardige tegenstander. Defensie moet klaar zijn voor het gevecht van de toekomst en past zich aan aan veranderende dreigingen en conflictvoering. Het realiseren van die ambitie vereist dat Defensie digitale technologie sneller dan de tegenstander weet om te zetten in gevechtskracht. Met de totstandkoming van de Digitale Transformatie Strategie (DTS) zet Defensie zich in 2026 verder in voor veranderingen die nodig zijn als gevolg van digitalisatie van de samenleving in brede zin en het militaire domein specifiek. Daarbij ligt de focus op vijf speerpunten: (1) communicatie & digitale samenwerking, (2) digitaal fundament, (3) data, AI en autonomie, (4) elektromagnetisch spectrum, cyber en redundantie en (5) digitaal aanpassingsvermogen. Het zwaartepunt van de DTS ligt bij het vergroten van de gevechtskracht, waarbij wordt gesteld dat Defensiebrede processen als HR en logistiek daar eveneens een cruciale bijdrage aan leveren.

D. Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 6 IT (bedragen x € 1.000)							
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Art. Verplichtingen	1.534.005	1.773.764	2.060.342	1.982.230	1.783.034	1.837.030	1.907.061
Uitgaven	1.168.440	1.662.254	1.909.575	1.633.493	1.441.112	1.377.294	1.436.421
6.11 Verwerving	579.324	1.003.025	1.865.495	1.651.532	1.364.802	1.236.849	1.285.308
Opdrachten	579.324	1.003.025	1.865.495	1.651.532	1.364.802	1.236.849	1.285.308
Verwerving: voorbereidingsfase	0	7.913	709.375	747.407	838.034	882.715	1.014.662
Verwerving: realisatie	579.324	995.112	1.156.120	904.125	526.768	354.134	270.646
6.12 Instandhouding	589.116	727.854	630.277	621.724	629.275	611.680	607.318
Opdrachten	589.116	727.854	630.277	621.724	629.275	611.680	607.318
Instandhouding IT	589.116	727.854	630.277	621.724	629.275	611.680	607.318
6.16 Over-/ onderprogrammering	0	- 68.625	- 586.197	- 639.763	- 552.965	- 471.235	- 456.205
Fonds	0	- 68.625	- 586.197	- 639.763	- 552.965	- 471.235	- 456.205
Fonds	0	- 68.625	- 586.197	- 639.763	- 552.965	- 471.235	- 456.205
Ontvangsten	16.222	16.769	16.769	16.769	16.769	16.769	16.769

Artikel 6 IT (bedragen x € 1.000)

Art.	Verplichtingen	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040
		1.671.454	1.587.102	1.373.457	1.354.474	1.231.396	1.309.452	1.230.205	1.285.177	1.242.220	1.734.164
	Uitgaven	1.522.794	1.737.236	1.674.934	1.787.021	1.571.281	1.618.466	1.499.474	1.649.671	1.766.418	1.923.105
6.11	Verwerving	1.110.423	997.597	778.293	754.161	633.715	697.748	627.585	691.393	684.781	1.133.411
	<i>Opdrachten</i>	1.110.423	997.597	778.293	754.161	633.715	697.748	627.585	691.393	684.781	1.133.411
	Verwerving: realisatie	339.898	159.447	156.607	169.025	154.933	163.250	140.283	139.449	141.818	150.086
	Verwerving: voorbereidingsfase	770.525	838.150	621.686	585.136	478.782	534.498	487.302	551.944	542.963	983.325
6.12	Instandhouding	608.284	601.465	600.800	612.371	600.165	600.883	604.142	601.389	599.730	604.320
	<i>Opdrachten</i>	608.284	601.465	600.800	612.371	600.165	600.883	604.142	601.389	599.730	604.320
	Instandhouding IT	608.284	601.465	600.800	612.371	600.165	600.883	604.142	601.389	599.730	604.320
6.16	Over-/ onderprogrammering	- 179.144	154.943	312.610	437.258	354.170	336.604	284.516	373.510	498.528	201.995
	<i>Fonds</i>	- 179.144	154.943	312.610	437.258	354.170	336.604	284.516	373.510	498.528	201.995
	Fonds	- 179.144	154.943	312.610	437.258	354.170	336.604	284.516	373.510	498.528	201.995
	Ontvangsten	- 16.769	- 16.769	- 16.769	- 16.769	- 16.769	- 16.769	- 16.769	- 16.621	- 16.621	- 16.621

Tabel 8 Geschatte budgetflexibiliteit

<i>juridisch verplicht</i>	43,9%
<i>bestuurlijk gebonden</i>	0%
<i>beleidsmatig gereserveerd</i>	56,1%
<i>nog niet ingevuld/vrij te besteden</i>	0%

E. Toelichting op de instrumenten

Verplichtingen

De geraamde verplichtingen op artikel 6 betreffen verplichtingen voor alle instrumenten met uitzondering van de ontvangsten. De raming van de verplichtingen is gebaseerd op het verwachte moment dat in het kader van een DMF-gerelateerde activiteit een overeenkomst wordt getekend. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend of als een juridisch bindende overeenkomst wordt aangegaan, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan bij de begroting is voorzien.

Uitgaven

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasuitgaven. Voor 2025 gaat het naar verwachting om 25,8% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 74,2% van dit artikel, is beleidsmatig gereserveerd voor verwerving en instandhouding, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving IT

Dit instrument heeft betrekking op de geraamde uitgaven voor de verwerving en afstoting van IT. Projecten boven de mandateringsgrens van € 250 miljoen volgen het DMP-proces. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt waarna een A-brief volgt. Hierna wordt gerelateerd projectbudget overgeheveld naar de (vervolg)onderzoeksfase of realisatiefase.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de IT-projecten boven de € 50 miljoen die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is, tenzij dit commercieel vertrouwelijke informatie is.

Figuur 7 IT

IT In realisatie	Projectbudget	t/m 2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Geinstrumenteerde oefen- en trainingscapaciteit voor grondgebonden eenheden	102,4	62,3	14,0	3,2	21,4	-	-	-
GrIT (RGP)	250-1000							
Joint Electronic Attack (EOV)	50-250							
Modernisering Tactische Indoor Simulator (TACTIS)	250-1000							
Programma Foxtrot	>2500							
Realisatie Maritime Operations Centre Admiral BENELUX (MOC ABNL)	85,4	2,0	2,3	10,5	4,4	26,4	18,9	7,4
Vervanging ESM-capaciteiten KL EOVS-systeem	50-250							

De toelichtingen over de reeds bestaande projecten zijn te lezen in het DPO dat op Verantwoordingsdag met uw Kamer is gedeeld (Kamerstuk [27 830, nr. 465](#)).

Instandhouding IT

De geraamde uitgaven dienen voor instandhouding van de IT van Defensie. Informatie sneller en slimmer verkrijgen, verwerken en verspreiden, om zo gericht te sturen en succesvol te kunnen zijn in moderne conflicten en crises vormt de kern van informatiegestuurd optreden. Met de Defensienota wordt een aantal gerichte maatregelen van moderne IT toegepast. Dit draagt bij aan een hogere materiële gereedheid, compliance en veiligheid en zicht voor snellere en betere besluitvorming. Deze uitgaven volgen de personele groei, want ze maken onderdeel uit van de personele uitrusting. COMMIT wordt gecompenseerd voor de meerkosten voor IT die voortkomen uit de personele groei van de Defensieorganisatie.

Over-/en onderprogrammering IT

In het DMF wordt gewerkt met het instrument overprogrammering. Op de begroting kan zich dit uiten in negatieve standen op het artikelonderdeel-niveau. Er vindt geen realisatie plaats op dit instrument. Gedurende het jaar zullen onstane vertragingen/versnellingen op individuele projecten worden verwerkt op dit instrument.

In de materieelagenda wordt inhoudelijk ingegaan op de over-/onderprogrammering in het DMF.

Ontvangsten

Dit zijn de ontvangsten die rechtstreeks gerelateerd zijn aan IT, bijvoorbeeld als het Joint Informatievoorziening Commando (JIVC) van Defensie diensten levert aan derden.

3.8 Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten

Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten (bedragen x € 1.000)							
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Art. Ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0

Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten (bedragen x € 1.000)											
Art.	Verplichtingen	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040
		737.000	780.646	737.000	960.606	1.889.216	1.199.701	1.730.066	1.757.024	1.815.278	1.889.751
	Uitgaven	737.000	780.646	737.000	960.606	1.889.216	1.199.701	1.730.066	1.757.024	1.815.278	1.698.342
8.18	Nader te wijzen uitgaven										
	<i>Fonds</i>	737.000	780.646	737.000	960.606	1.889.216	1.199.701	1.730.066	1.757.024	1.815.278	1.698.342
	<i>Fonds</i>	737.000	780.646	737.000	960.606	1.889.216	1.199.701	1.730.066	1.757.024	1.815.278	1.698.342
	Ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Op dit artikel worden de overige uitgaven en ontvangsten opgenomen. Het betreft uitgaven en/of ontvangsten die op een later moment toegedeeld moeten worden aan de beleidsartikelen van het DMF. Een voorbeeld hiervan is de uitgekeerde loon- en prijsbijstelling, die nog moet worden verdeeld over de afzonderlijke artikelen; dit budget wordt tussentijds aangehouden op dit artikel.

4. BIJLAGEN

4.1 Bijlage instandhouding vastgoed

In deze bijlage wordt een toelichting gegeven op de instandhouding van het vastgoed van Defensie.

1. Instandhouding van het vastgoed

Scope van instandhouding

Onder instandhouding vallen alle activiteiten op het vlak van het onderhouden van het vastgoed in eigendom, de huur van vastgoed en de inrichting van ruimten. Daarnaast vallen ook de Commandanten Voorzieningen (COVO) voor kleine aanpassingen binnen de scope, net als adviesuren van het Rijksvastgoedbedrijf (RVB). Aanpassingen aan nieuwe wetgeving en verduurzaming van vastgoed vallen onder investeringen, tenzij deze bij onderhoud gelijk mee te nemen zijn. Door de ruimere definitie van instandhouding is de budgettrek in onderstaande tabel groter dan die opgenomen in het strategisch vastgoedplan.

Aanpak instandhouding

Voor het onderhoud van het vastgoed wordt onderscheid gemaakt tussen planbaar en niet-planbaar onderhoud. Planbaar onderhoud (PO) wordt gepland op basis van inspecties die worden verzorgd door het RVB. Niet-planbaar onderhoud (NPO) vindt plaats op moment dat storingen optreden. Periodiek worden gebouwen geïnspecteerd om de staat van het vastgoed vast te stellen. Het streven is om gemiddeld genomen een gebouw een keer in de zes jaar te inspecteren. Op dit moment wordt bij het RVB een onderhoudsmanagementsysteem (OMS) geïmplementeerd waardoor frequenter, near realtime inzicht gaat ontstaan in de staat van het vastgoed.

De bevindingen uit de inspecties worden afgezet ten opzichte van het gevraagde kwaliteitsniveau en worden daarna via het Meerjarig Onderhoudsplan (MJOP) geprioriteerd en afgestemd met de Defensieonderdelen. Hierbij wordt gekeken naar criteria zoals veiligheid, wettelijke verplichting en operationele noodzaak. NPO betreft de herstelwerkzaamheden en reparaties die niet zijn voorzien en niet kunnen wachten om opgenomen te worden in het MJOP. Ook het opheffen van mankementen naar aanleiding van keuringen wordt vanuit het NPO betaald. Voor een gezonde portefeuille zou een verhouding tussen PO en NPO van 80 / 20 verwacht worden. In werkelijkheid is door de achterstanden in onderhoud die verhouding 38/ 62.

Binnen instandhouding kan onderscheid gemaakt worden in de volgende activiteiten die het RVB voor Defensie uitvoert:

- Instandhouding Gebouwen
- Instandhouding Start & Rolbanen
- Instandhouding ECT (ondergrondse infra, wegen, havens)
- Instandhouding Schietbanen
- Cyclisch Terrein Technisch onderhoud (bos- en groenvoorziening)
- Vastgoedinformatie
- Juridisch- en omgevingsbeheer
- Keuringen

Instandhouding van Beveiligingssystemen wordt op dit moment door RVB uitgevoerd, maar gaat met de implementatie van DBBS over naar Defensie. Ook de instandhouding van vastgoed buiten Nederland voert Defensie zelf uit, net als de storingen via de Servicedienst Vastgoed Defensie.

Het huidige vastgoed is, ondanks de extra inspanningen in de voorgaande kabinetsperiodes vaak verouderd, niet duurzaam, slecht onderhouden en duur. Defensie wil modern vastgoed dat optimaal bijdraagt aan de gereedstelling en inzet van de krijgsmacht en heeft daarom behoefte aan kazernes die aantrekkelijk zijn om in te werken en wonen, die duurzaam en betaalbaar zijn en op logische plekken staan in Nederland. Om de vastgoedportefeuille in balans te krijgen zijn ingrijpende keuzes nodig. In de kamerbrief 'Strategisch Vastgoedplan 2022' (Kamerstukken II, 2022/23, [36124, nr. 12](#)) zijn de kaders, doelstellingen en aanpak voor het Defensie-vastgoed nader toegelicht.

Met het RVB worden in een jaaropdracht afspraken gemaakt over de te leveren prestaties en de hiervoor beschikbare middelen. Het RVB is verantwoordelijk voor de uitvoering van de daarbij horende beheer- en onderhoudsregimes. De prestaties van vastgoed en infrastructuur worden gemeten en uitgedrukt in prestatie-indicatoren. De indicatoren leggen de verbinding tussen de sturing op en verantwoording over de prestaties.

Kengetallen

Defensie heeft met het RVB een afspraak gemaakt over de hoeveelheid te beheren vastgoed en om tenminste 90 procent van de wettelijke keuringen voor installaties tijdig goedgekeurd te hebben. Defensie is met het RVB in overleg over het verbeteren van de informatievoorziening, rapportagesystematiek en meetindicatoren, zoals hersteltijd storingen, projecttevredenheid, inspecties en doelmatigheid. Mede als gevolg van de voortgang op dit onderwerp is de ernstige onvolkomenheid van de Algemene Rekenkamer voor vastgoedbeheer afgeschaald naar een onvolkomenheid (Kamerstuk [36360-X-2](#)).

Tabel 9 Kengetallen per 01-01-2025		
Kengetal	Indicator	Hoeveelheid
Bruto Vloer Oppervlakte (x 1.000)	Aantal m ² kantoren, lesgebouwen, restaurants en recreatie	2.018
	Aantal m ² legering	830
	Aantal m ² magazijnen, stallingen en bunkers	1.808
	Aantal m ² werkplaatsen, installaties en facilitair	1.045
	Aantal m ² overige gebouwen	293
	Aantal m ² totaal	5.996
Keuringen	% installaties	91%

2. Budgettaire aspecten

In de Kamerbrief 'Strategisch Vastgoedplan 2022' (Kamerstukken II, 2022/23, [36124, nr. 12](#)) die in december 2022 met de Kamer is gedeeld, worden de kaders en doelstellingen van het Strategisch Vastgoedplan uiteengezet. Doel is om een vastgoedportefeuille te realiseren die de taakuitvoering optimaal ondersteunt en toekomstbestendig is. Om de transformatie van het vastgoed te kunnen realiseren, is in de Defensienota 2022 het budget voor vastgoed structureel verhoogd. Het geld hiervoor is met de afgelopen eerste suppletoire begroting toegevoegd aan de DMF-begroting.

Tabel 10 Behoefte en budget

Artikelonderdeel		2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032
DMF 5.2	Instandhouding									
	Behoefte/raming	426.131	462.018	500.956	501.762	499.838	499.526	499.728	489.410	500.000
	Budget	426.131	462.018	415.256	420.463	423.938	427.326	431.128	428.210	428.380
	Potentiele disbalans	0	0	- 85.700	- 81.300	- 75.900	- 72.200	- 68.600	- 61.200	- 71.620
Artikelonderdeel		2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	
DMF 5.2	Instandhouding									
	Behoefte/raming	500.000	500.000	500.000	500.000	500.000	500.000	500.000	500.000	
	Budget	429.274	415.338	415.338	415.475	415.474	415.247	413.766	413.766	
	Potentiele disbalans	- 70.726	- 84.662	- 84.662	- 84.525	- 84.526	- 84.753	- 86.234	- 86.234	

3. Overig

Defensie heeft een aantal instandhoudingsprogramma's opgenomen in de investeringen, met name op het gebied van Keukens en Legering. Het betreft vervangingsinvesteringen en zijn daarom geen onderdeel van het instandhoudingsbudget, maar dragen wel gericht bij aan het wegwerken van achterstanden en het verbeteren van het leefklimaat.

4.2 Bijlage afkortingen

Tabel 11 Afkortingen

Afkorting	Omschrijving
AGW	Assortimentsgewijs werken
AWR	Afwijkingsrapportage
BTW	Belasting Toegevoegde Waarde
C-130	transportvliegtuig
CEMA	Cyber Electromagnetic Activities
CLAS	Commando Landstrijdkrachten
CLSK	Commando Luchstrijdkrachten
CODEMA	Commissie Ontwikkeling Defensie Materieel
CODEMO	Commissie Defensie Materieel Ontwikkeling
COMMIT	Commando Materieel en IT
COTS/MOTS	Commercial/Military Off The Shelf
COVO	Commandanten Voorzieningen
C-RAM	Counter Rocketers, Artillery & Mortars
CSS	Combat Support Ship
CV-90	Infanterie Gevechtsvoertuig
CZSK	Commando ZeeStrijdKrachten
DBBS	Defensie Bewaking- en Beveiligingssysteem
DLP	Defensie Lifecycle Plan
DMF	DefensieMaterieelbegrotingsFonds
DMI	Directie Materiele Instandhouding
DMP	Defensie Materieel Proces
DmunB	Defensie Munitiebedrijf
DOKS	Defensie Operationeel Kledingsysteem
DOSCO	Defensie OndersteuningsCommando
DPO	Defensieprojectenoverzicht
DVOW	Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen
EDA	European Defence Agency
EDF	Europees Defensie Fonds
ELOT	End Life of Type
EOV	Elektronische Oorlogsvoering
EU	Europese Unie
EZK	Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
F-16	Jachtvliegtuig
F-35	Vijfde generatie jachtvliegtuig
FIN	Ministerie van Financiën
FMS	Foreign Military Sales
FOXTROT	Draadloze IT infrastructuur en command- en controlsystemen
FTP	Fast Track Procurement
GPW	Groot Pantserwielvoertuig
GrIT	Grensverleggende Informatie Technologie
HR	Human Resources
IBO	Interdepartementaal Beleidsonderzoek
IGO	Informatie Gestuurd Optreden
IGV	Infanterie Gevechtsvoertuig
IP	Instandhoudingsprogramma
IT	Informatietechnologie (incl communicatie)
JenV	Ministerie van Justitie en Veiligheid
JIVC	Joint Informatievoorzieningscommando
JSS	Joint Support Ship
KMar	Koninklijke Marechaussee
KORV	Kader Overname Rijksvastgoed

Afkorting	Omschrijving
KPU	Kleding en Persoonlijke Uitrusting
LCF	Luchtverdedigings- en Commandofregatten
LPD	Landing Platform Dock
MALE UAV	Medium Altitude Long Endurance Unmanned Aerial Vehicle
MARIN	Maritime Research Institute Netherlands
MILSATCOM	Militaire Satelliet Communicatie
MJOP	Meerjarig Onderhoudsplan
MKB	Midden- en KleinBedrijf
MLU	Midlife Update
MMR	Multi Mlssie Radar
MQ-9	Male UAV
MRAD	Medium Range Air Defence
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NAVO	Noord Atlantische VerdragsOrganisatie
NH-90	Helikopter
NLR	Koninklijk Nederlands Lucht- en Ruimtevaartcentrum
NPO	Niet-planbaar onderhoud
OMS	Onderhoudsmanagementsysteem
OPV	Oceangoing Patrol Vessel
PO	Planbaar onderhoud
RVB	Rijksvastgoedbedrijf
SHORAD).	Short Range Air Defence
SKIA	Strategische Kennis en Innovatie Agenda
SVP	Strategisch Vastgoedplan
TNO	Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek
UAV	Unmanned Aerial Vehicle
US	United States
VOSS	Verbeterd Operationeel Systeem Soldaat